

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Факультет дошкільної педагогіки та психології
Кафедра теорії та методики дошкільної освіти

Кваліфікаційна робота магістра

РОЗВИТОК ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ
ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПЕЙЗАЖНОЇ ЛІРИКИ

Виконала: здобувачка
освітнього ступеня магістра
заочної форми навчання
ОПП «Дошкільна освіта. Практична
психологія в закладах дошкільної освіти»
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Шевченко Дарія Дмитрівна

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Попова Ірина Іванівна

Одеса - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПЕЙЗАЖНОЇ ЛІРИКИ	8
1.1. Поняття й сутність феномену розвитку образного мовлення	
1.2. Зміст та особливості розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку	
1.3. Обґрунтування пейзажної лірики як засобу розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку	26
Висновки з першого розділу	3
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З РОЗВИТКУ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПЕЙЗАЖНОЇ ЛІРИКИ	36
22.1. Визначення й характеристика рівнів розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку на констатувальному етапі експерименту	35
22.2. Апробація експериментального комплексу занять з художньо-мовленнєвої діяльності з метою розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики	46
22.3. Результати контрольного експерименту з розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики	63
Висновки з другого розділу	7

ВИСНОВКИ	0
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	3
ДОДАТКИ	8

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день серед головних завдань дошкільної освіти є мовленнєвий розвиток дітей передшкільного віку, оскільки мовлення — це найважливіша частина становлення їхньої особистості. У Базовому компоненті дошкільної освіти (нова редакція, 2021) відображено, що мовлення — це не тільки спосіб спілкування, а й суттєвий чинник у самому процесі пізнання дитини з навколишнім світом, розвитку уяви, здатності та творчості у зв'язку з іншими людьми. При цьому мовленнєвий розвиток не полягає лише у збагаченні словникового запасу і правил мови. Він, зокрема, включає в себе вміння доносити почуття й думки емоційно, образно, внаслідок асоціації, тобто — розвиток образного мовлення.

Виразне мовлення містить у собі таку важливу рису, як образність. Адже мовлення дітей дошкільного віку стає живим, яскравим і емоційним тільки тоді, коли дитина цікавиться красою рідної мови та здатна використовувати виразні мовні засоби, у тому числі образні слова й вирази.

Зазначимо, що образне мовлення в літературних джерелах, є частиною виразного мовлення, яке допомагає завдяки мові створювати в самій уяві чуттєві та яскраві образи. В його внутрішньому фундаменті розміщена асоціативність — що означає вміння передавати ознаку одного предмета через порівняння з іншими.

Вченими у лінгводидактичних дослідженнях було схарактеризовано поняття образного мовлення. Дослідники, які вивчали проблему розвитку образного та виразного мовлення дітей передшкільного віку – І. Попова, О. Аматыєва, З. Франко, Н. Гавриш, Ю. Руденко, А. Богуш та багато інших – простежили напрями розвитку образного мовлення у дітей дошкільного віку у процесі художньо-мовленнєвої діяльності, проаналізували основні поняття

зазначеної проблематики, дослідили низку художніх літературних творів з метою характеристики та визначення виразників образності в творах та їх застосування в словниковій роботі з дітьми.

Такі вчені як Н. Гавриш, І. Попова, А. Богуш, Н. Маковецька вивчали вплив художньої літератури дітей дошкільного віку на розвиток мовленнєвої образності.

Ю. Руденко окреслює образне мовлення як специфічний та складний процес відтворення предметів, явищ і фактів навколишнього середовища, чуттєвих уявлень, які тісно пов'язані між собою; процес усвідомлення, вживання та розуміння переносного значення словосполучення та слова.

І. Попова наголошує, що образне мовлення — це досконале вираження мовлення, яке має вміння зумовлювати в уяві наочно-виразні уявлення за допомогою мовних засобів виразності.

Образне мовлення Н. Гавриш характеризує як керування образними засобами, які переважають основні процеси: розміщення, повторення, комбінування, трансформування та вибір.

А. Богуш стверджує, що образне мовлення виражається використанням слів у виразах у переносному значенні. Саме мовлення, насичене метафорами, епітетами, порівняннями та іншими художніми засобами, які допомагають формувати висловлювання виразними та емоційними.

Метою становлення в дітей передшкільного віку вміння гарно володіти рідною мовою втілюється через залучення дітей до загальнолюдських і національних цінностей, в числі яких відноситься й українська пейзажна лірика.

За словами вчених А. Богуш та Ю. Руденко, пейзажна лірика — це унікальний жанр літературного мовлення, що передає образи природи, викликає почуття, емоції та формує у дітей чутливість до гармонії навколишнього середовища. Саме поетичне бачення природи допомагає дитині зрозуміти колір, гармонію, звукові образи та ритм. Відносно, такі вірші забезпечують позитивне середовище, у якому дитина не тільки слухає, але й розпочинає відтворювати самостійно свої емоції, почуття та враження від зовнішнього світу через слово.

У межах естетичного виховання, становлення поетичного чуття та емоційного ставлення до природи пейзажну лірику вивчав видатний український педагог В. Сухомлинський, який дотримувався думки, що саме природа — одне з провідних джерел духовного й мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку. Проблему образного бачення дітьми світу природи та впровадження поетичного слова в освітньо-виховному процесі досліджували також О. Савченко, Н. Лисенко, І. Бех, Л. Артемова. Вчені вказували на результативність застосування художніх творів для формування пізнавальних і мовленнєвих умінь у дітей.

Проблематика досліджуваної теми обумовлена також прагненням створення методичних засобів, адаптованих до вікових та психологічних особливостей дітей передшкільного віку. Впровадження пейзажної лірики потребує розроблення завдань, ігор і вправ, які б сприяли не лише розвитку мовленнєвих умінь, а також створенню особистісного сприйняття краси навколишнього світу, включенню дитини до поетичної культури, що є важливою умовою виховання гармонійної і духовно зрілої людини.

Спираючись на вищесказане, ми дійшли висновку, що проблема розвитку образного мовлення у дітей дошкільного віку за допомогою пейзажної лірики має як практичну, так і теоретичну цінність. Аналіз цієї проблеми сприятиме подальшому розвитку педагогічної практики закладів дошкільної освіти з розвитку образного мовлення дітей, збагаченню їхнього художньо-естетичного розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну магістерську роботу виконано в межах наукової теми кафедри теорії та методики дошкільної освіти «Освітні технології у професійній підготовці фахівців закладів дошкільної освіти у сучасному освітньому просторі» (номер державної реєстрації 0124U000210), що входить до тематичного плану Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально

перевірити ефективність поетичних творів пейзажної лірики як засобу розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку.

Завдання дослідження.

1. Вивчити та проаналізувати наукову літературу з проблеми розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики, розкрити поняття «образне мислення», «виразне мовлення», «образне мовлення», «виразники образності мовлення», «пейзажна лірика».

2. Розкрити зміст та особливості розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку.

3. Теоретично обґрунтувати використання творів пейзажної лірики як ефективного засобу розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку.

4. Розробити та апробувати експериментальний комплекс занять з художньо-мовленнєвої діяльності з метою розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики.

5. Проаналізувати результати педагогічного експерименту та визначити вплив поетичних творів пейзажної лірики на розвиток образного мовлення дітей передшкільного віку.

Об'єкт дослідження: розвиток образного мовлення у дітей передшкільного віку.

Предмет дослідження: поетичні твори пейзажної лірики як засіб розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку.

Методи дослідження:

- **теоретичні:** аналіз і вивчення методичної і наукової літератури з проблеми розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики;

- **емпіричні:** педагогічне спостереження за мовленням дітей передшкільного віку; аналіз поетичних творів пейзажної лірики для дітей передшкільного віку; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи);

- **статистичні методи:** кількісний та якісний аналіз результатів

дослідження з використанням методів математичної обробки даних.

Експериментальна база. Дослідження проводилося на базі Одеського закладу дошкільної освіти «ясла-садок» № 228 комбінованого типу Одеської міської ради. До експерименту було залучено: дві групи старшого дошкільного віку «Сонечко» та «Веселка», які формували контрольну (26 дітей) та експериментальну (28 дітей) групи.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що розроблені діагностичні завдання, добірка поетичних творів пейзажної лірики, конспекти занять з читання дітям віршів пейзажної лірики можуть використовуватись у роботі закладів дошкільної освіти для розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри теорії і методики дошкільної освіти. Основні положення і результати висвітлено у матеріалах 2-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові інновації: теоретичні висновки та практичний вплив» (м. Неаполь, Італія, 2025) та 2-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції для науковців, педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, аспірантів, молодих учених «Сучасні освітні технології у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти» (24 жовтня 2025 р., м. Одеса, Україна). За результатами участі у конференціях опубліковано дві наукові статті.

Структура магістерської роботи: магістерська робота складається зі вступу, двох розділів (теоретичного і експериментального), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (всього 80 найменувань) та додатків. Загальний обсяг становить 96 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПЕЙЗАЖНОЇ ЛІРИКИ

1.1. Поняття й сутність феномену розвитку образного мовлення

Однією з ключових проблем дошкільної лінгводидактики дітей передшкільного віку є розвиток образного мовлення. Причина її важливості пояснюється провідними напрямками розвитку та реконструкції дошкільної освіти, покращення форм, відновлення змісту, технологій і методів навчання рідної мови, розвитку комунікативних навичок та культури мовлення.

Відомі вчені (М. Пентилюк [58], Н. Гавриш [24] та інші) відносять до засобів образності: засоби лексичного значення — тропи (епітет, метафора: алегорія, уособлення; гіпербола, метонімія, символ, порівняння, синекдоха та інші); синтаксичні (епіфора, паралелізм, інверсія, анафора); семантичні — слова з множинним значенням, фігури мови (градація, антитеза); замовчування (анаколуфи, еліпси), риторичне звернення тощо. В усному мовленні поміж лаконічних висловів вживаються звороти з народних розмовних українських джерел — крилаті висловлювання, приказки та прислів'я.

Образність — трактується також як характерна риса слова та специфічний тип діяльності (А. Коваль) [39], як вміння мовних засобів спричиняти візуально-чуттєві образи. Така спроможність полягає в роботі з наочно-образними уявленнями, що перетворюються і з'являються у свідомого сприйняття людини. Саме образність є частиною виразності; вона може формуватися за такою відповідною схемою: створення асоціативних взаємозв'язків між двома явищами чи предметами (побудова спільних рис і ознак), передавання ознак від одного предмета до іншого і, внаслідок цього, поява нового метафоричного значення слова. Образність характерна не лише окремому слову, а також словосполученням, вона знаходиться у прихованій формі й має можливість проявлятися за певних обставин.

Успішна праця щодо розвитку образного мовлення спонукає педагогів до

осмислення таких споріднених понять, як мовна культура, словесний образ, мовлення, образність та засоби образності. Отже, розглянемо зміст самого поняття, як «мовлення».

За інтернет-джерелами, мовлення — це вид комунікації, яке проявляється, та передається через дану інформацію за допомогою мови; це мова в процесі діяльності, яка працює в рамках свідомості людини. Поняття мовлення також трактується науковцями як метод вираження й утворення думки шляхом використання мови.

Утворення мовленнєвої культури вважається головною метою розвитку мовлення. Провідним завданням розвитку мовлення вважається утворення мовленнєвої культури. Термін культура мовлення — це дотримання встановлених норм писемної та усної форми нормативної мови, а також спрямоване, усвідомлене та уміле використання мовних засобів залежно від мети та умов спілкування. Сукупністю визначальних характеристик мовлення виділяється саме культура мовлення. М. Пентилюк [58] визначає такі ознаки мовленнєвої культури, як точність, змістовність, чистота та правильність, словниковий запас слів, послідовність, доречність, логічність, образність та виразність мовлення.

Л. М. Кулибчук [42] у своїх наукових дослідженнях позначає образне мовлення як «багатокомпонентне явище», яке охоплює в собі такі ключові аспекти: лінгводидактичний, психологічний, естетичний та лінгвістичний.

У своїх наукових дослідженнях П. С. Дудик зазначає, що мовленнєва естетика — це єдине з найцінніших надбань мовлення, яке спонукає на відчуття краси у навколишньому світі та в кожному висловлюванні. Одночасно вчена підкреслює, що, не дивлячись на те, що власне мовлення за своєю природою є естетичним й етичним, дуже часто ми надаємо лексичним одиницям, які вживаємо, почуттєвого забарвлення або негативного відтінку. Це свідчить про брак мовленнєвої культури та культури поведінки [29].

На нашу думку, образ — це ідеалізована форма зображення явищ і об'єктів навколишнього світу в уявленні людини, специфічна форма образного бачення

дійсності, естетично-відчутна форма виявлення внутрішнього світу, що містить в собі часовий розвиток та просторову структуру. Натомість образи можуть бути нюховими, зоровими, смаковими, слуховими й тактильними.

Видатний український вчений С. Д. Максименко виокремлює три взаємозалежні рівні психічного відображення: сенсорно-чуттєвий (який охоплює сприйняття та відчуття), уявний рівень психіки (уява та образна пам'ять: ейдетичні та послідовні образи), а також когнітивно-мовленнєвий (що стосується понять, використання символічними структурами та зокрема мовою) [50].

Аналізуючи термін відображення, виокремлюють основні його складові: навколишній світ; процес осягнення людиною, тісно зумовлений з її головним мозком як центральним утворенням тієї ж самої природи; модель відтворення навколишнього середовища у свідомості людини.

О. Сеніна виокремлює кілька форм образних проявів:

- уявний образ — видуманий образ, який представлений в баченні;
- образ сприймання — відтворення в уявній досконалості поверхневого предмета, що має здатність впливати на людські сенсорні органи;
- яскраво-образний (ейдетичний) — докладне, повне і ясне розуміння явища, яке утримується протягом певного проміжку часу внаслідок завершення його перегляду, має відмінність від постійного образу незалежно від стабільності в часі та руху очей;
- після образ — перетворене свідоме розуміння елемента, який з'являється, і який в останній час аналізувався в умовах жорстокого незмінного поглядання;
- фантом — сприйняття відсутньої ділянки тіла особистості;
- фосфени — неочікувані яскраві емоції;
- галюцинація — уявне відчуття об'єкта, який справді невиявлений, та є неодмінною частиною образу свідомості індивіда [73].

Під час пізнавального процесу навколишньої дійсності уявні образи становлять значне місце, а саме між образами уявлення та сприймання. Уявні образи реалізують діяльність зміни досягнень набутого досвіду. Насамперед це психічний процес, який базується на формуванні оновлених уявлень за

допомогою переосмислення власне матеріалу уявлення і сприймання, отриманого у раніше здобутому досвіді. Відрізняючись від мислення, яке керує термінами, уява володіє образами, а її найголовніша мета — перетворювати образи таким чином, щоб у підсумковому результаті відтворити нову ситуацію.

У наш час вченими було відзначено, що образ уявлення впроваджує чотири головні функції: 1) утворення засобів образу й остаточного висновку реальної дійсності індивіда; 2) формування плану поведінки у разі неокресленої проблемної ситуації; 3) вироблення образів, які не можуть програмувати, а можуть замінювати діяльність; 4) виникнення уявлень, які належать характеристиці особистості.

Процеси уяви переплітаються в понятті уявлення в різноманітних видах: 1) гіперболізація — означає зменшення або збільшення предмета, перетворення рис його елементів; 2) схематизація — усунення різниці між об'єктами та розкриття спільних ознак поміж них; 3) аглютинація — об'єднання протилежних ознак, предметів, якостей і частин; 4) типізація — виокремлення конкретного, унікального в схожих процесах та здійснення в його певному образі; 5) загострення — виділення характерних рис. Виходячи з вищесказаного, можна сказати, що уява й уявлення належать до процесу мислення.

Серед різновидів образів виділяють ейдетичні образи. Загалом значення образного мовлення тісно взаємозалежне з ейдетичним мовленням, яке являє собою мовлення, що базується на насиченні образних уявлень, які діти дошкільного віку можуть утримувати в пам'яті та ретельно описувати їх.

За висловом О. Пащенко [56], ейдетика мовлення — це методика засвоєння даної інформації за допомогою гри, через яку будь-якій людині притаманне вміння уявляти та фантазувати різноманітні образи.

Отже, за джерелами інформації визначено, що власне «ейдетизм» — це вміння передавати вишукано яскраво-наочний образ явища через конкретний проміжок часу після призупинення його впливу на органи чуття людини. Вчені вказують, що ейдетик — це людина, яка вміє активізувати візуальні уявлення. Така людина не відображає в своїй пам'яті об'єкти, які конкретно нею

усвідомлювались, а ніби не припиняє їх бачити.

Науковий термін «ейдетика» ввів німецький вчений та психолог Ерік Йєншей [33]. Він вважав, що «елементом ейдетизму є — чуттєве наповнення образів» і засвідчив, що образне мислення — це звичайна стадія розвитку дитини. Учений створив власну школу до якої входив його брат В. Йєнш та також Г. Фішер, О. Кро та А. Рікель й інші.

Також розглядають термін «ейдетика» як вчення про індивідуальні уявні образи, що властиві дітям передшкільного віку на проміжному етапі розвитку, які зберігаються як рідкісні прояви серед дорослих.

Особливість значення ейдетики виявляється в тому, що завдяки властивостям образно-зорової пам'яті людина, не сприймаючи конкретний елемент, має вміння передавати його образ, утримуючи деталі та риси до найдрібніших частин. Звертаючи увагу на раніше здобутий досвід дитини про уявлення явищ і предметів, використовуючи рухові, слухові, зорові, смакові та нюхові асоціації, техніку з використанням акровіршів та друдлів, ми матимемо змогу тренувати її асоціативне мислення, пам'ять і мовлення, яке є суттєвим для найкращого запам'ятовування навчального змісту.

Провідні ейдетичні прийоми:

- тактильні асоціації;
- різнокольорові асоціації;
- асоціації (предметні, нюхові, смакові та звукові);
- застосування вільних асоціацій, які пов'язані з предметними образами;
- асоціації, які обумовлені з геометричними формами.

В ейдетиці головними прийомами пейзажної лірики вважаються піктограми. Вони дуже гарно та швидко допомагають дітям запам'ятовувати художні твори. Такий метод впроваджується для розвитку збагачення словникового запасу та мовленнєвої активності. Цей вид діяльності може сприяти усуненню нерішучості дітей та підвищенню самої активності під час заняття.

Метод ейдотехніки спричиняє розв'язання основних виховних і ключових

завдань: розвиває вміння дітей до ефективного й самостійного опанування освітнього матеріалу; збільшує потенціал творчості дитини внаслідок цілісної праці правої півкулі (яка забезпечує образне мислення і креативність) та лівої півкулі (що відповідає за логічне мислення) головного мозку; стимулює увагу та надає сформувати уміння усвідомленого уявлення; покращує рівень самооцінки дитини через хороші результати протягом навчання, створюючи відповідний внутрішній клімат.

Видатний психолог Ерік Йєнш виділив п'ять головних етапів ейдетизму. Поміж чинників, які учений відзначив, він констатував значення глибинної секреції дитини дошкільного віку, що коливається не тільки відповідно до настанов, віку, індивідуальних особливостей, етнонаціонального походження, а й також зазнає корекції під дією місця проживання та просторових обставин. Дослідження довели, що образ ейдетики характеризується несхожими ознаками: 1) утримання оригіналу колірної палітри; 2) змінністю; 3) тілесністю; 4) сприятливістю до дії психічних процесів. У більшості ейдетиків якраз ейдетичний образ не враховує конкретних деталей, інакше кажучи, має несприятливе забарвлення, є стабільним і не пов'язаний з інтересом [33].

Як зазначає Л. Кулибчук [42], ейдетичне мовлення є компонентом образного мовлення та дуже тісно пов'язане з ним. Вчена стверджує, що між мисленням і образним мовленням прямий зв'язок проявляється завдяки обом пізнавальним процесам взаємозалежної дії.

У сфері психології фахівці наголошують, що образність також виникає у стадії мислення, яке базується на асоціаціях. Поняття «асоціація» у психології позначається «відношення між роздільними психофізіологічними проявами — думками, образами, почуттями, внаслідок чого емоційний стан чи одне уявлення викликає інше». Асоціативні зв'язки - це зв'язки, які встановлюються між різними процесами — підкреслює свою думку Н. Гавриш. Асоціації під час образного мислення впроваджують функцію передачі між вихідним образом (тобто сприйнятим образом) та стадіями подальшого розуміння [25].

У літературно-художній творчості «слово» визначається як засіб, яке може

деталізувати життєві явища та формувати наочно-чуттєві образи. Слово аналізується як форма унікального відтворення дійсності. Т. Лукіна вважала, що слово це метод вираження в художньому творі, що отримує подвійну художню силу. До того ж можливість слова здійснювати чуттєво-наочні образи картин, явищ і предметів середовища існування значною мірою залежить від слухових, тактильних, зорових, фізичних уявлень. У ході розуміння навколишнього світу ключову роль має сприйняття зорового об'єкта, тому особливо чіткими є ті звороти й слова, що активізують зорове уявлення [47].

Варто зауважити, що образ, який людина сприймає через слово, має назву «словесний образ». Згідно з А. Богуш, словесний образ це художній образ мовленнєвої форми, який сформований за допомогою засобів мовлення та відтворює уявлення про внутрішні та зовнішні характеристики явищ, предметів, подій, героїв через опис, метафору, порівняння, епітети та решта художніх засобів.

Образи, які передають не лише лексичне значення, але й також досягають емоційно-експресивних, додаткових відтінків, що робить їх більш насиченими та виразними називаються - словесні образи. Для них притаманні образність, яскравість та емоційна виразність.

У низці лінгвістичних дослідженнях (А. Коваль [39], В. Ващенко [20] та інші) образність мовлення переважно співвідноситься із застосуванням засобів мовлення. Н. Гавриш [23] аналізує поняття образність як автономну складову частину лексики, що виражається через один предмет за допомогою іншого. На думку З. Франко [79], образність мовлення — це смислове функціональне значення семантичних категорій, яке змінює емоційно-експресивне забарвлення слова.

У літературознавчому та в лінгвістичному аспектах образність мовлення досліджують вчені Л. Ставецька [75], О. Сас [74] та багато інших. Залежно від особливостей та рівня вияву, видатні науковці виокремлюють три головні типи образності й ознакою такої класифікації слугує специфіка та міра її зовнішнього вираження: 1) евідентну (в значній частині образної лексики виокремлюються

слова, відносно яких образність здійснює роль ключової характеристики); 2) потенційну (здатність, яка характерна для більшості слів, яка виражається не у самому слові, а тільки в конкретних словосполученнях); 3) художню (постає у слові як частина єдиної структури художнього твору).

Як наголошує Т. Мельник, образність є засобом виразності, що, спираючись на переносному асоціативному рівні прямих і конотативних тлумачень, формують додатковий переносний зміст через вживання стилістичних прийомів і тропів у мовленнєвому процесі. Насамперед проявляється вона ознаками вираження емоційності, варіативності, суб'єктивності, проявленої інтенсивності тощо. Л. Кулибчук дотримується думки, що образність слугує однією неодмінною частиною властивостей комунікативного мовлення та також належить до його системи мистецької експресії [40; 42].

Дослідники погоджуються з тим, що образна мова в літературних творах допомагає слухачеві наочно-чуттєво та яскраво уявити те, про що саме йдеться. Л. Кулибчук говорила, що уявлення, які проявляються у дітей дошкільного віку, — це не просто якась «картинка» явища чи предмета у свідомості дитини [42]. Так само як і кожний нелегкий процес, утворення уявлень є активним і багат шаровим перебігом. Це відбувається завдяки постійній зміні у самих зв'язках між словом і предметом, яке його позначає. Для того щоб сформувати уявлення, недостатньо тільки пасивно споглядати на предмет. Саме слово відіграє найважливішу роль у створенні уявлень про об'єкт, яке на нього вказує. Згідно з вказаним, мова здійснює такі конкретні функції:

1) сприяє формуванню вміння детально розкласти предмет на головні елементи, частини або властивості й продемонструвати, як між собою вони тісно пов'язані;

2) мова допомагає відзначити образ і його цілий предмет, тому уявлення дітей про нього набуває більш загального вигляду;

3) вона має властивість виділяти ключове в образі, через що образ асоціюється з певним конкретним поняттям і стає більш зрозумілим.

Можемо підкреслити, що образне мовлення у кожної особистості унікальне, має свою особливу ознаку. Воно охоплює не лише чуттєве забарвлення, а і яскравість, чіткість і метафоричність.

Передусім мовлення здобуває образності тільки тоді, коли насамперед має властивість відображати індивідуальні комунікативні риси суб'єкта.

На сьогодні у наукових дослідженнях терміни «виразність» і «образність» вважаються тотожними поняттями. Поняття «виразність» у вживанні та значенні дуже близьке до слів «образність» та «зображувальність». Безпосередньо слово «виразність» належить до взаємозв'язку «комунікатор — слухач», і власне цим має відмінність від слова «зображувальність», яка залежить від взаємодії «мовлення — зміст висловлювання», де головне — спосіб і вибір подачі слів.

Л. Кулибчук зазначає, що виразність мовлення включає два окремі, проте пов'язані риси, що становлять органічне поєднання: наочність (образність) та почуттєву інтенсивність (експресивність) [42].

Під поняттям «виразність мовлення», Ю. Руденко [68] розуміє вміння переконливо, яскраво та стисло передати власні почуття й думки людини. На погляд М. Пентилюк [58], виразне мовлення спроможне спонукати увагу, зумовлювати людський інтерес до прочитаного чи сказаного.

Згідно з Ю. Руденко, виразність мовлення набувається за відповідних обставин: 1) зацікавленість комунікатора, хто пише або говорить, у контексті свого мовлення; 2) майстерне керування мовленнєвими стилями; 3) поглиблений талант, мовний смак; 4) чудове пізнання засобів передачі та мови; 5) цілеспрямована потреба співрозмовника писати або говорити чітко; 6) здатність мовця мислити самостійно; 7) планомірне мовне тренування.

І. Попова та А. Богуш розглядають образне мовлення як якість експресивного мовлення, яке здатне стимулювати в уяві образи, які сприйняті органами чуття завдяки мовним типовим засобам, що ґрунтуються на асоціативності (передання властивостей єдиного об'єкта через риси іншого) [12].

Близьким визначенням експресивного мовлення є визначення образного мовлення. За словами Н. Маковецької, термін «експресія» символізує образно-

виразні ознаки мовлення, які забезпечують йому почуттєвого відтінку та образності. Учена вказувала, що «експресивність формується завдяки образному мисленню» [49].

Ю. Руденко наголошувала, що експресивне мовлення — ускладнений процес вживання в мовленнєво-навчальній діяльності із надлишковими емоційними тлумаченнями, котре реалізується через пізнання значення слова і відображається у спроможності вживати слова під час розмови [69].

Основою вдосконалення образності мовлення визнається художнє мовлення та твори художнього стилю. Н. Гавриш писала, що художнє мовлення — це вміння дитини дошкільного віку вживати мовлення для передачі креативних ідей, втілення впливу емоцій і створення враження на присутніх осіб. Даний механізм, в рамках якого діти передшкільного віку не тільки активно пояснюють літературні твори, а й сприймають їх, допомагають дітям формувати свої тексти та вживати насичені мовні засоби [22].

Відомий український учений О. Галич визначив, що художнє мовлення особливе своєю виразно-почуттєвою глибиною. Це мовлення розуміють як унікальність, умисне порушення типу для передачі конкретного джерела інформації, яке не збігається зі значенням мови як основного головного інструменту щоденної комунікації між людьми [26].

До образної виразності поетичного мовлення О. Галич відносить такі риси:

- почуттєве забарвлення, яке дуже часто називають поняттям експресивність; його розуміють як акцент вираження афектів та вміння формувати психологічне враження;
- особистісна манера мовлення, яка постає як провідна вимога і найголовніша обіцянка його динамічності;
- змістовно-логічна правильність, яке пояснюється тим, що вислови та слова чітко відповідають погляду на об'єкт, котрий бажають донести та який якісно помітний в мовленні [27].

У словникових джерелах розглянуто поетичне мовлення як літературне

мовлення, що відзначене насиченими тропами, образністю, емоційністю та художніми образами. Поетичне мовлення насамперед характерне ліриці, яка виражається своєю мелодійністю та естетичними можливостями. Воно живиться численними запасами мови своєї нації, її словником (пасивним та активним), щоразу отримуючи неповторного відтінку у рішенні мовця. Головна мета в поетичному мовленні — це поширення, оживлення, перенесення і підкреслення слова на споріднений предмет для запровадження вербального образу. Слово стає виразніше та яскравіше в тому випадку, коли воно якнайбільше викликає різноманітні картини й уявлення. Художнім словом називають слово з виразною і глибокою душевною суттю, яке є підґрунтям мовного образу.

О. Мельник виокремлює такі засоби образності:

- засоби синтаксичного вираження (приказки та прислів'я);
- засоби словотворчої та звукової будови мови (звукова епіфора, анафора, префікси емоційного забарвлення, асонанс, суфікси пестливості та згрублості, алітерація тощо);
- тропи (образні вирази): метафора (гіпербола, порівняння, уособлення, епітет, символ та алегорія);
- інтонаційна виразність (темп, смисловий ритм та логічний наголос, пауза, інтонаційний такт);
- засоби словниково-семантичного рівня (слова переносного значення, багатогранні слова, омоніми, словесна епіфора, антоніми, словесна анафора, синоніми);
- фігури мовлення (синтаксичні: інверсія, словесне запитання, мовленнєве звернення, епіфора й анафора тощо);
- фразеологізми, мудрі вислови, художні прийоми, різні речення з типами зв'язку (зверненні, різна інтонація, неповні) [52].

Л. Кулибчук слідує думці З. Франка, який висвітлював значення «виразники образності». Вона наголошує, що образні засоби можна віднести до виразників образності, але не можна співвідносити з виразно-ілюстративними фігурами й тропами, тому що образність реалізується завдяки рівням

мовленнєвої форми [42; 79].

І. Попова [65] характеризує виразники образності мовлення як мовленнєві засоби, які надають висловлюванню емоційності та образності. До них відносяться:

- фразеологізми — незмінні вирази, які мають переносне значення слова;
- порівняння — уподібнення обох об'єктів на базі групових ознак;
- гіперболи — навмисне художнє перебільшення для підкреслення власної думки та посилення її виразності;
- епітети — виразні визначення, що звертають увагу на характерних явищах та рисах предмета;
- алегорії — літературні прийоми, де передаються абстрактні поняття через конкретний образ та ін.;
- метафори — сховані порівняння, що мають здатність розкривати зміст одного явища через інше.

Отже, у дітей дошкільного віку буде розвиватися образне мовлення лише тоді, коли вони сприйматимуть художні слова та самостійно створюватимуть мовні одиниці. У дітей передшкільного віку мовлення стає живим, щирим та образним в тому випадку, якщо в них виробляється зацікавленість до мови, вдосконалюється майстерність вживати у своєму словниковому запасі різні засоби виразності.

Можна стверджувати, що сутність образного мовлення має багатогранну природу, яка досліджена і проаналізована в численних наукових працях з літературознавства, психології, лінгводидактики та лінгвістики.

1.2. Зміст та особливості розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку

Дошкільний вік — це головний період у житті дитини (Н. Гавриш і А. Богуш). Це етап життя, завдяки якому формується фундамент рис і активності характеру, які стрімко розвиваються в майбутньому житті. А. Богуш говорила,

що дошкільне дитинство це стадія утворення і народження особистості із власними моральними та духовними принципами, опанування та сприймання рідної мови, перші етапи в навчанні; зародження мовної культури, становлення культури спілкування і мовлення [17].

Сучасні українські дослідники О. Піроженко [60], Н. Гавриш [22], Л. Вавіна [19], Г. Беленька [9] стверджували, що образне мовлення — це мовленнєва форма спілкування, яка у словах переказує емоційні та яскраві образи, що постали внаслідок уяви, естетичного бачення реальності та художнього сприймання. Цей вид мовлення створює емоційний та художній вплив на дитину, дозволяє їй не тільки описати явище чи предмет, але й показати своє ставлення до нього.

На думку Н. В. Гавриш [23], образне мовлення слугує наслідком дії літературного мислення та мовної діяльності дитини дошкільного віку, яке виникає через сприймання художніх творів. Вміння дитини застосовувати мовні образи є проявом розвитку психічних процесів — розвитку емоційного формування, уяви, креативного мислення, — як наголошує Т. О. Піроженко у своїх працях [59].

У Базовому компоненті дошкільної освіти [6] увага педагогів закладів дошкільної освіти спрямована на комплексне бачення формування індивіда, де цінним об'єктом виступає дитина в освітньому процесі, її мовленнєва індивідуальність. Цей нормативний документ розкриває зміст роботи з розвитку мовлення дітей, який викладено в освітній лінії «Мовлення дитини». У ньому виокремлено особливі шляхи розвитку мовлення у дітей передшкільного віку, визначено поняття лексичної компетенції дитини дошкільного віку.

У програмах дошкільної освіти сформульовано завдання, що зорієнтовані на покращення образного мовлення дітей. Зміст роботи з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в програмі «Дитина» [32] висвітлено в розділі «Мовлення дитини». У програмі науковці визначили тематику і зміст художніх творів, з якими ознайомлюються діти дошкільного віку, і які сприяють збагаченню словникового запасу дітей образними словами та виразами. У

програмі приділено увагу збагаченню словника новими словами, розвитку образності та виразності мовлення старших дошкільників, використанню в мовленні різноманітних виразників образності - прислів'їв, порівнянь та епітетів тощо.

Докладно розкрито завдання кожного з напрямів розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку у програмі «Дитина в дошкільні роки» [31]. Багатоаспектність словникового запасу потребує особливої уваги: «створювати виражальне розуміння національної мови: усвідомлювати омоніми; збагачувати словниковий запас дітей класифікаційними категоріями середнього рівня, іменниками з протилежними значеннями, синонімами; опановувати слова, які називають об'єкти зі схожим значенням; сприймати образні значення самих слів»; та виразність мовлення: «збагачувати словник дітей порівняннями, творчими сполученнями слів, поетичними та художніми фразами, імітаційними вигуками та словами».

О. Савченко [72], Т. Поніманська [66] та О. Кононко [41] досліджували сприймання художнього образу дітьми у перебігу творчої діяльності. Вивчаючи тенденції дитячої творчості, О. Савченко зазначила, що основа образності знаходиться у центрі творчої активності різного типу. Вона сформулювала стадії становлення дитячої креативності. Перший етап — розвивати у дітей образне бачення навколишнього середовища, учити використовувати емоційні засоби мовлення, на заняттях з мовленнєвого розвитку збагачувати словниковий запас слів дітей образними виразами. На другому етапі — розвиток у дітей художньої діяльності, вони добирають відповідні слова у яскравому поєднанні. Та третій, завершальний, етап — виникнення нових продуктів мовленнєвої діяльності, який діти передають словами [72].

Для дітей дошкільного віку період до шкільного навчання є сприятливим етапом для творчості та вдосконалення мовленнєвої компетенції. У такому віці дуже активно розвивається мовне чуття, пам'ять, мислення завдяки асоціаціям та уяві. Н. Гавриш писала, що тільки в передшкільному віці дитина розпочинає сприймати значущість слова та його здатність наочно утворювати способи

мислення [25].

На даному етапі мовлення дитини перетворюється на більш багатостороннє за структурою, наголосом, мовленнєвим стилем. Дитина здатна розрізняти слова за експресивністю, формувати структуровані мовні конструкції, користуватися методами творчої емоційності: епітетами, порівняннями та метафорами, проте здебільшого на рівні внутрішнього відчуття.

На думку дослідників І. А. Зязюн [35], О. Я. Савченко [72] та ін., удосконалення мовленнєвої образності не є механічним перебігом і має потребу націленого виховного ефекту. Суттєвою умовою вказаного є утворення вербального оточення, яке насичене сприятливими враженнями, спостереженнями за довколишнім світом, літературними творами, що мають вміння мотивувати чуттєву й емоційну галузь та фантазію.

У галузі дошкільної педагогіки специфіка формування ознак мовленнєвої культури учені вивчали за багатьма сферами: поповнення словника дітей старшого дошкільного віку емоційно насиченими словами (Ю. Руденко [69], Н. Гавриш [23] та інші); мовленнєве формування комунікативної етики (Т. Яценко [80] та Л. Мацько [51]); зростання образності слова (А. Богуш, І. Попова та багато інших); прогрес креативного та образного спілкування (Н. Луцан, Ю. Руденко, Н. Гавриш, А. Богуш); збагачення дітей словникового запасу лексикою народних традицій (Н. Луцан) [41].

Н. Гавриш зазначає, що культура мовлення це риса особистості, яка відображає її рівень мислення та загальної культури. Учена констатує, що мовленнєва культура спілкування проявляє себе не тільки у відтворенні показників, а й також вміє свідомо визначати оптимальні способи комунікативної поведінки. Дослідниця визначає, що вища форма мовлення це — мовленнєва творчість, якій притаманні образність, виразність, самостійність, зв'язність [24].

За словами О. Л. Кононко, найважливішим фактором розвитку образного мовлення дітей дошкільного віку є їх прагнення до емоційної щирості, співпереживання [41].

Вивчаючи питання поетичного бачення природи у малюнках дітей, Л. Компанцева робить акцент на тому, що пізнання дітьми образності висловів відбувається внаслідок поєднання картин природи з літературним текстом та змісту мистецького твору з дитячим досвідом.

Завдання збагачення образного мовлення дітей дошкільного віку розглядали такі видатні педагоги та науковці, як Т. Поніманська [66], Н. Гавриш. Спираючись на думку Т. Поніманської, естетичне розповідання і читання, діалог, бесіда, охоплюють головний елемент мистецького навчання. Слово поетичного характеру сприяє сполученню з досвідом дитини, не дає відірвати її від навколишньої дійсності, а твір художнього жанру надає дитині готові конструкції образного мовлення, яким вона володіє. А. Коваль [39] зазначає, що не тільки необхідно дітей ознайомлювати з художніми творами, а й, у першу чергу, у них слід розвивати чутливість до поетичного слова, майстерність відчувати слово як динамічну емоційну частину та як образ.

У рамках образного розвитку мовлення необхідно використовувати мовленнєві та літературні завдання, які мають намір стимулювати естетичне сприймання, художнє слово та уяву. Дана методика опирається на такі принципи:

- асоціативний принцип — вихователь допомагає дитині власноруч формувати власні асоціативні зв'язки (наприклад, це може бути весняний цвіт, який асоціюється з «сонячною посмішкою дитини»);
- активно-емоційний принцип — дитина повинна емоційно прожити зображене та відчувати поезію чи ситуацію;
- самостійно-словесний виражальний принцип — становлення образного мовлення не проходить без залучення дитини до мовленнєвого індивідуального прояву;
- зорово-звуковий образний принцип — образне мовлення стає кращим, коли дитина одночасно поєднує сприйняття слухового поетичного твору із зоровими образами (ілюстрації, малюнки, спостереження довкілля тощо).

На думку Н. Гавриш, ключова умова цілеспрямованого розвитку мовлення

у дитини дошкільного віку є пізнання лексичного змісту та структури смислових слів, глибоке лексичне освоєння. У дослідниці структура даної роботи зводиться до створення вмінь дітей знаходити більш влучні слова для окремого речення та в ознайомленні дітей з термінами полісемії, синонімічних і також антонімічних взаємодій, словосполучень і образного змісту слів (фразеологізми, прислів'я та метафори) [22].

Згідно з Н. Гавриш [23], у дітей старшого дошкільного віку дуже часто не збігаються поняття між образним сприйманням мовлення в літературних творах та навичками власноруч передавати погляди засобами образності у своїх висловлюваннях. Загалом діти мають намір усвідомлювати переносний (образний) словесний зміст так, як вони навчаються осмислювати значення самих слів. Думка ученої така: труднощі в опануванні фразеологізмів пояснюються тим, що в мовному досвіді у дітей передшкільного віку значна частина слів набута у первинному значенні, що демонструє їхній базовий логічний та фактичний зміст.

Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивними словами засобами народних українських казок вивчала Ю. Руденко. Нею виокремлено такі стадії цього процесу: розширення експресивною лексикою словникового запасу завдяки мовленнєвим вправам; об'єднання та відбір лексики з казок за словниками-мінімумами; освоєння набутих навичок завдяки творчим завданням, до яких входять творчі розповіді, літературознавчі вікторини, сюжетно-рольові ігри; знайомство дітей дошкільного віку зі змістовим аналізом казок та самими казками; самостійне використання в мовленні образних слів і виразів з опорою на ілюстрації до народних казок [68].

Ю. Руденко окреслила основні закономірності опанування експресивною лексикою дітей старшого дошкільного віку: швидкий темп збагачення словникового запасу експресивною лексикою, який пов'язаний з розвитком експресивного мовлення у дітей; запам'ятовування експресивних слів обумовлюється тим, що діти їх активно використовують на заняттях; наскільки гарно діти передшкільного віку опановують яскравими словами насамперед

залежить від того, наскільки добре вони розуміють народні казки; продуктивне вживання дітьми експресивних слів підпорядковується тому, наскільки є насичені та цікаві казки, мовні завдання та ігри [69].

Н. Луцан досліджувала розвиток словникового запасу дітей з використанням народних ігор з мовленнєвим супроводом. Активізація словника характеризувалася відповідними прийомами: підбір тематичної лексики й ігор, змістовне пояснення слів та їх подання на фазі запровадження оновлених мовних одиниць. Пояснювальне мовлення використовувалося для активізації словника. Протягом активного дослідження було виявлено такі конкретні тенденції: діти дошкільного віку дуже швидко вміють збагачувати своє мовлення словами з українських народних ігор та дуже добре усвідомлюють значення слова; мають намір виконувати різноманітні ролі; часто під час гри усвідомлюють свою участь; протягом занять використовують слова, з якими вже ознайомлені. Мовленнєва активність у рольових іграх напряму пов'язана з пізнанням слів, наявністю почуттєвого впливу ігор та їх поетапного впровадження [48].

І. Іванюк зазначає, що в дітей образне мовлення успішно розвивається тоді, коли вихователь не тільки може навчити різноманітних виразних засобів мовлення, а й сам має вміння демонструвати емоційне виразне мовлення [36].

Отже, на нашу думку, образне мовлення вважається найскладнішою структурою мовленнєвого розвитку дитини, яке охоплює в собі емоційно-ціннісне сприймання світу, образно-емоційне бачення та спроможність до саморозкриття емоційно-виражальних засобах. Для дітей передшкільного віку створюються педагогічні умови, багате освітнє мовленнєве середовище для розвитку в них образного мовлення.

1.3. Обґрунтування пейзажної лірики як засобу розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку

На сьогодні пейзажна лірика займає особливе місце в розвитку образного мовлення дітей старшого дошкільного віку, адже сприяє заглибленню дитини у

поетичний світ образів, має стимуляцію до асоціативного мислення та допомагає розвитку у дітей сприймання мовних виразних засобів [51].

Поезія, у тому числі пейзажна лірика, виступає ефективним засобом розвитку образного мовлення. Вона надихає дитину не лише духовно, а й мовленнєво. Т. Поніманська писала, що поезія вважається одним із найпродуктивніших засобів розвитку образного мовлення дітей дошкільного віку. Пейзажна лірика щедра на образи, які створені за допомогою відображення природи (її ритму життя, кольору і звуків). Завдяки цьому вона має потенціал для становлення та розвитку образного мовлення у дітей [66].

Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичних творів пейзажної лірики напряду залежить від розвитку поетичного слуху дітей, сформованості в них повноцінного сприймання змісту та художньої форми цих творів та виразників образності, наявних у них.

Як вказує Н. Кирста, особливості сприймання художнього твору дітьми дошкільного віку залежать від низки умов: жанру літературного твору (оповідання, казка, легенда, вірш), наявності центрального образу, у зв'язку з діями якого ведеться опис, лексики художнього твору, виразності читання, власного досвіду дітей, їхнього соціального стану [38].

У передшкільному віці дитині притаманне комплексне сприйняття поетичних творів. Вона ще не вміє розмежовувати раціональне й емоційне, у ній комбінуються мислення, уява та відчуття. Завдяки цьому поетичні твори, а саме пейзажна лірика, є засобом впливу на уяву, емоційний інтелект і розвиток мовлення. У дітей у ході слухання поетичних художніх творів відбувається безумовне усвідомлення та змістове розуміння дітьми, спрямування написаного твору на дитину.

А. Богуш окреслила рівні розуміння ліричних творів: пізнання авторського задуму, літературних засобів і образів, предметного змісту, розуміння прочитаного тексту та оцінка осмислення найголовніших задумів. На початковому етапі є свідомий відбір літературних творів, від простих до складних. Вихователь мусить зважати на критерії відбору: рівню художнього

співвідношення, присутність емоційних та яскравих фраз, виховну цінність та конструктивну творчу ідею. Взагалі пейзажна лірика сприяє здійсненню яскравих емоцій, наприклад це може бути задоволення, довіра, радість, які можуть виробляти почуття стабільності та захищеності, заохочуючи дітей передшкільного віку впевнено аналізувати світ і опановувати новий для них досвід. Дослідники говорять, що ліричні твори також можуть сприяти виникненню і негативних емоцій у дитини, тож можуть викликати дискомфорт [16].

Провідним методом з ознайомлення дітей передшкільного віку з творами пейзажної лірики вважається розповідь та виразне читання вихователя. Саме такий метод допомагає ефективно впливати на розвиток образного мовлення дітей, адже у процесі розповіді вихователь передає приклад того, як можна донести свої враження від почутого твору, якими образними висловами можна описати природні явища. Власне розповідь вихователя швидко допомагає дітям дошкільного віку відчувати емоційне наповнення твору, осмислити мовлення художніх образів і утворює естетичне ставлення до рідної природи. Тому висувуються певні вимоги щодо розповіді та читання творів пейзажної лірики вихователем закладу дошкільної освіти:

- у ході розповіді необхідно залучити пам'ять, зорову увагу та образне асоціативне мислення, тому під час бесіди за змістом вірша потрібно пов'язувати з ситуаціями, які містяться в житті дітей, бо розуміння поетичного образу й осягнення краси природи тісно пов'язані між собою;

- вихователь під час розповіді повинен допомогти дітям розкрити будову твору — з'ясувати його тему, художні засоби, настрій, з використанням яких поет створює словесний образний пейзаж;

- потрібно зважати на деталі та образи, які приваблюють дітей дошкільного віку, оскільки вони пробуджують яскраві враження та поєднуються з поглибленими почуттями.

Розповідь вихователя на період ознайомлення дітей дошкільного віку з пейзажною лірикою повинна включати компоненти, які допомагають їм

поглиблено зрозуміти красу і зміст художнього слова:

— озвучування назви літературного твору, його ідеї та теми має поєднуватись з використанням засобів художньої виразності;

— вихователь протягом розповіді має передати настрій та почуття митця за допомогою інтонації, ритму мовлення та уживання образних виразів (епітетів метафор, порівнянь);

— в ході добору яскравих та образних слів для роз'яснення змісту твору доцільно зважати на рівень мовленнєвого розвитку дітей передшкільного віку, керуючись зрозумілістю лексики та послідовного ускладнення поетичного мовлення.

Експериментальне вивчення практики та наукової літератури показало, що сама проблема розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики ще передбачає можливості для майбутнього опрацювання. Українська поезія для дітей передшкільного віку включає багато естетично значущих віршів пейзажної лірики, які спроможні слугувати дієвим засобом розвитку образності й виразності мовлення дошкільників. Це художня діяльність П. Тичини, Л. Костенко, Л. Українки [43], О. Олесь, М. Вінграновського, М. Руденка, Д. Павличка, Н. Приходько, М. Познанської, Н. Забіли, Т. Шевченка [76], Т. Тичини, К. Перелісної, А. Мойсієнка [34], Г. Бойка, П. Воронька та інші.

У закладах дошкільної освіти активно використовуються твори Тараса Шевченка, які належать до пейзажної лірики. У програмі «Українське дошкілля» вказані художні твори для дітей передшкільного віку видатного поета, які описують природу: «Тече вода з-під явора», «Вітер з гаєм розмовляє», «Зоре моя вечірняя» [77], «Садок вишневий коло хати», «Зацвіла в долині червона калина», «Встала весна», «Дивлюсь, аж світає» та багато інших [76].

Твори Т. Шевченка, які переважно застосовують в роботі з дітьми старшого дошкільного віку, є значущим джерелом для розвитку словникового запасу дітей образними метафорами, епітетами та порівняннями, які сприяють утворенню виразно-емоційної та поетично-емоційної компетенції. Поетично-емоційна компетенція забезпечує розвиток вміння у дітей передшкільного віку

чітко і виразно читати художні вірші, виконувати літературний словесний розбір, розпізнавати автора (виявляти римовані рядки та повтори звуків). Виразно-емоційна компетенція охоплює в собі навички наочно та емоційно передавати сутність художнього твору, враховуючи засоби виразності й вміло комбінуючи мовні та немовні засоби виразності [76].

Лірична спадщина Лесі Українки багата своїми творами про пейзажну лірику. Вона підкреслювала у своїх художніх образах суттєвість природного зображення. У її віршах природа посідає перше місце, постає як творча та вічно сила. Письменниця дуже лаконічно формує у своїх поетичних творах алегорії художньої й філософської глибини. Її лірика привернула особливу увагу до морських пейзажів, які надихають не тільки під час споглядання на них, а й також під час слухання опису природних пейзажів [41].

Поетичні вірші Лесі Українки дуже добре сприймаються на слух, тому що мають ритмічність і мелодійність. У дітей старшого дошкільного віку унаслідок художніх образів розвивається сприйняття, уява та мовлення. Цьому сприяють такі вірші: «Весна», «Літо краснее минуло», «На зеленому горбочку». До прикладу вірш «Літо краснее минуло» поетеса зображує, як дітки пригадують літні насолоди з приходом зими. Подібне зіставлення обох чудових пір року надає дитині унікальні емоції та знання.

Провідний зміст пейзажної поезії спрямований на вирішення таких завдань освітньо-виховної роботи:

- важливість цінувати, оберігати та берегти навколишнє середовище (природу);
- моральний та духовний саморозвиток;
- пейзаж як основа світоглядного розуміння життя;
- могутність природи, краса та намір її шанувати тощо.

Слід наголосити, що розвиток сфери емоцій у дітей передшкільного віку в процесі ознайомлення з творами Лесі Українки чи Тараса Шевченка є домінантним компонентом психічної роботи дитини, який може відображати її світогляд, життєві орієнтири й усвідомлення себе [65].

Наталя Забіла також вважається однією з представниць дитячої української поезії. Вона у своїй творчості застосовувала сюжети пейзажної природи. Вірші поетеси наповнені яскравістю, образними засобами виразності, емоціями та почуттями.: «Осінь», «Весна», «Літній ранок», «Сніг». Саме такі вірші сприяють не тільки формуванню вміння у дітей складати опис природи, а й навчають самостійно добирати дієслова, прикметники та формувати власні мініатюри та вірші [77].

Відома поетеса Мар'яна Савка також у своїх віршах описувала красу природи. Вони теж насичені образними засобами виразності, які активно збагачують словниковий запас дітей передшкільного віку. До її збірки входять такі вірші, як «Біла пані», «Весна» [71], «Я і лис» та багато інших. Наприклад, у вірші «Біла пані» у рядках: *«Йде полями і лісами, Через гори і яри, А за білими слідами, Йдуть завії і вітри»* — метафорично виражається прихід зими, яка йде полями і лісами, через гори і яри та застеляє землю срібним снігом.

Мар'яна Савка у вірші «Я і лис» лаконічно описала красу природи в таких рядках: *«А навесні, коли зелене, таке все гарне, аж до сліз»*. В цьому поетичному рядку яскраво виражені різноманітні епітети: «зелене» — відображає пробудження весни та природний колір; слово «гарне» — розкриття емоційного відчуття весни; метафора «аж до сліз» — передає глибоке емоційне враження від краси весни [70].

Педагог і письменник Василь Сухомлинський надавав у вихованні дитини дошкільного віку особливого сенсу художньому слову. Конкретно його чарівні віршовані твори, оповідання та мініатюри — «Павлик і біла хмаринка», «Два метелики», «Як ріка розгнівалась на дощик?» — виражають ґрунтовне емоційне насичення та охоплюють компоненти опису природи, які дуже близькі дітям. Такі твори сприяють збагаченню словника у дітей старшого дошкільного віку, формуванню виразного мовлення, удосконалення умінь втілювати власні описові розповіді на основі сприйнятого.

Письменниця Ліна Костенко також торкається теми природи. Її пейзажна лірика відзначається проникливою емоційністю, багатими образами та

розумінням взаємодії людини з природним довкіллям. Вірші Ліни Костенко наповнені епітетами, метафорами, гіперболами та порівняннями, розуміння яких дітям дошкільного віку допомагає уявляти красу природи. Поетичні вірші авторки дуже швидко і легко у дітей сприймаються на слух, бо передбачають мелодійність і ритмічність. За допомогою художніх образів у дітей розвивається мовлення, уява та сприйняття чуттєвого бачення світу. Сюди входять, зокрема, такі відповідні вірші поетичної діячки, як: «Березовий листочок», «Вже брами замиває осінь», «Осінні хмари, сірі, як слони», «Бузиновий цар», «Вербові сережки» та інші [63].

Творчість українського письменника Олександра Олеся теж пов'язана з пейзажною лірикою. У відомому вірші «Зелений шум» майстерно відтворюються звуки зеленого, квітучого, весняного лісу, породжуючи у дітей радісні відчуття та емоції. Його поезії «Тане сніг», «Ялинка», «Все навколо зеленіє» та інші, надихають внутрішній світ дитини дошкільного віку, активізують її мислення та уяву і прищеплюють любити рідну мову і природу. У вірші «Айстри» поет ілюструє, як через опис квітів доречно виразити красу та ніжність довкілля. Застосування таких яскравих порівнянь та кольорів сприяє у дітей старшого дошкільного віку розвитку образного мислення і почуття чарівного. О. Олесь розкриває сукупність негативних емоцій, відчуття. Отже, творчість О. Олеся є ваговим механізмом для розвитку сфери емоцій дітей передшкільного віку.

Впровадження ліричних пейзажних творів до освітнього процесу у закладі дошкільної освіти може проводитись через: інсценування, складання розповіді, малювання олівцями, фломастерами образів за конкретним віршем, виразне обговорення і читання літературних творів, організацію художніх вистав, опис до ілюстрацій у книгах з віршами. Всі ці види роботи сприяють формуванню умінь зв'язного мовлення, збагачують емоційність, розвивають уяву і мовлення дитини дошкільного віку.

Отже, можемо сказати, що пейзажна лірика на сьогодні є ефективним інструментом розвитку образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку,

бо поєднує в собі естетичну, емоційну та мовленнєву частини, які мають вплив на формування компетентності (емоційної та мовленнєвої) у дитини. Внаслідок метафоричності, образності та ритмічності лірична поезія активізує уяву, формує мистецьке ставлення до слова та стимулює мовленнєву діяльність у дітей передшкільного віку. Використання творів українських поетів в освітньому процесі не тільки збагачує емоційний досвід дітей старшого дошкільного віку, а й стимулює розвиток їхнього виразного, образного мовлення, що вказує на педагогічну цінність та методичну раціональність застосування пейзажної лірики в освітньо-виховному процесі закладу дошкільної освіти.

Висновки з першого розділу

Вивчивши та проаналізувавши наукову літературу з проблеми розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку, ми дійшли таких висновків.

Специфіка формування мовленнєвої культури дітей дошкільного віку вивчалася за багатьма аспектами: поповнення словника дітей старшого дошкільного віку емоційно насиченими словами (Ю. Руденко, Н. Гавриш, І. Попова та інші); мовленнєве формування комунікативної етики (Т. Яценко, Л. Мацько); розвиток образного мовлення дітей (А. Богуш, Н. Гавриш, І. Попова); креативне та образне спілкування (Н. Луцан, Ю. Руденко, Н. Гавриш, А. Богуш); збагачення словникового запасу дітей лексикою народних казок (Н. Луцан, Ю. Руденко та ін.).

Т. Поніманська, А. Богуш та ін. обґрунтували раціональність застосовування пейзажної лірики як засобу розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку. Художні твори відображають змалювання природних явищ, з якими дитина вже ознайомена та які є чуттєво насиченими та візуально яскравими.

Розвиток образного мовлення дітей передшкільного віку є найскладнішим комплексним утворенням, що формується на межі уяви, мовленнєвого розвитку, емоційної сфери та мислення. Образне мовлення характеризується як мовлення, яке насичене різними художніми засобами та викликає у слухача певні асоціації, уявлення й емоції.

Образне мовлення охоплює в собі емоційно-ціннісне сприймання світу, образно-емоційне бачення, спроможність до саморозкриття через емоційно-виражальні засоби. Це мовлення, яке базується на насичених образних уявленнях, які діти дошкільного віку можуть утримувати у пам'яті та ретельно описувати їх.

Діти старшого дошкільного віку спроможні заволодіти образним мовленням, адже саме на цьому етапі дошкільного дитинства у дітей швидко розвивається мислення, уява, словниковий запас, асоціативність та емоційність.

Огляд літератури засвідчив, що дієвими засобами формування виразності мовлення дітей є художні тропи (порівняння, метафора, персоніфікація, епітет), інтонація, фразеологізми, а також розуміння вербальної комунікації.

Художня лірика має великий потенціал у розвитку образного мовлення дітей дошкільного віку: сприяє виразності мовлення, збагачує словник новими словами, заохочує до засвоєння поетичних засобів. Пейзажна лірика щедра на образи, які створені за допомогою відображення природи.

Пейзажна лірика нині є ефективним інструментом розвитку образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку, бо поєднує в собі естетичну, емоційну та мовленнєву частини, які впливають на формування емоційної та мовленнєвої компетентності у дитини.

Внаслідок метафоричності, образності та ритмічності лірична пейзажна поезія активізує уяву, формує мистецьке ставлення до слова та стимулює вербальну діяльність у дітей передшкільного віку.

Науковий аналіз літератури та практики дошкільної освіти засвідчив, що проблема розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики ще містить перспективи для подальшого дослідження.

Образне мовлення – це якість виразного мовлення, що характеризується здатністю викликати в уяві наочно-чуттєві уявлення спеціальними мовними засобами, в основі яких лежить асоціативність.

Виразне мовлення визначаємо як комунікативну якість культури мовлення мовця, яка надає мовленню образності й емоційної забарвленості та впливає на емоції і почуття комунікантів, підтримує їхню увагу, викликає інтерес.

Образ розглядаємо як специфічну для літератури і мистецтва конкретно-почуттєву форму відображення дійсності; зображення певного явища через інше конкретніше чи яскравіше за допомогою мовного звороту, переносного вживання слова.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З РОЗВИТКУ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПЕЙЗАЖНОЇ ЛІРИКИ

2.1. Визначення й характеристика рівнів розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку на констатувальному етапі експерименту

Експериментальне дослідження проводилося на базі Одеського закладу дошкільної освіти «ясла-садок» № 228 комбінованого типу Одеської міської ради. До нашого експерименту було залучено дві групи дітей старшого дошкільного віку «Сонечко» та «Веселка», які сформували контрольну (26 дітей) та експериментальну (28 дітей) групи.

З метою перевірити ефективності розробленої нами експериментальної методики з розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики нами було здійснено експериментальне дослідження, яке проводилося за трьома етапами: констатувальний, формувальний та контрольний.

Мета констатувального етапу експерименту — виявити рівні розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики.

Мета формувального етапу експерименту — розробити та апробувати експериментальну методику розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики.

Мета контрольного етапу експерименту — проаналізувати результати педагогічного експерименту, визначити вплив використання творів пейзажної лірики на процес розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку.

Проаналізувавши зміст Базового компонента дошкільної освіти (2021 р.) та освітні програми «Дитина» (3-тє видання), «Дитина в дошкільні роки» за освітнім напрямом «Мовлення дитини», нами було визначено критерії та

показники розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку та підібрані до них діагностичні завдання, подані в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії, показники та діагностичні завдання для визначення рівнів розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку

Критерії	Показники	Діагностичні завдання
Лексико-семантичний критерій	- розуміння дітьми змісту творів пейзажної лірики;	«Пейзажний вірш»
	- вміння виокремлювати з тексту віршів виразники образності та розуміти їх значення	«Знайди слова про природу»
Образно-виражальний критерій	- вміння використовувати виразники образності у бесіді за змістом поетичного твору пейзажної лірики	«Опиши і уяви пейзаж»
	- наявність у мовленні дітей немовних засобів виразності;	«Ми актори»
Мовленнєво-творчий критерій	- уміння творчої імпровізації дітей у використанні виразників образності у власних висловлюваннях;	«Зобрази у віршах пейзаж»
	- вміння використовувати образні вирази в розповідях за власними малюнками за мотивами творів пейзажної лірики.	«До вірша намалюй малюнок»

Опишемо діагностичні завдання:

Лексико-семантичний критерій

Показник: розуміння дітьми змісту творів пейзажної лірики

Діагностичне завдання «Пейзажний вірш»

Мета: виявити у дітей розуміння змісту поетичних творів пейзажної лірики.

Процедура проведення: дитині по черзі читали уважно вірші (Н. Забіли «Ластівки» та Т. Шевченка «Встала весна») і потім пропонували відповісти на такі запитання: Що між цими двома творами схожого? Як автор Н. Забіла у вірші описує сонечко? Яке воно? (Тепле, лагідне, усміхнене). Послухай такий рядок: *«В рівчаках біжать струмки»*. Чому вони біжать? Яким саме ти чуєш на слух їхній голос? (Веселим, тихим та дзвінким). Як ти розумієш такий вислів: *«Білі роси блищать»*? Чому вони білі? З чим авторка порівнює роси? (Зі снігом). Як можна ще сказати про роси? З чим можна порівняти їх? (Вони як білі сніжинки, як крапелька роси, яка блищить на сонці). Так, молодець! Тепер послухай ще раз вірш Т. Шевченка «Встала весна» і спробуй відповісти на такі запитання: Як ти розумієш назву вірша «Встала весна»? Що вона зробила? (Прокинулась). Яка вона ця весна? Опиши її. (Гарна, тепла, жива, чарівна, квітуча). Поясни такі рядки: *«Чорну землю сонну розбудила»*. Чому автор описує землю сонною? Як ти розумієш? (Земля ще спить, а весна вже пробуджує). У таких рядках, як *«Уквітчала її рясом»*. Тут автор порівнює весну з дівчиною, яка прикрашає землю своїми різнобарвними квітами. Як ти уявляєш ці квіти? Які вони? (Різноманітні, гарні, пахучі, різнокольорові). (Мнемотабліця до вірша Т. Шевченка «Встала весна» подано у додатку Б).

Критерії оцінювання:

3 бали — дитина чітко та правильно відповідає на запитання вихователя, показуючи повноцінне розуміння змісту обох поетичних творів; вміє вірно пояснити значення складних для неї слів; відповіді у дитини точні, докладні, логічні та свідчать про вміння порівнювати тексти та показувати відмінності й схожість.

2 бали — дитина на частину поставлених питань відповідає правильно, але

при цьому деякі відповіді є неточними та неповними; має часткове розуміння значення поодиноких слів та змісту художніх творів; відповіді обґрунтовані й логічні, але не зовсім повні для повноцінного розкриття даної теми.

1 бал — дитина дає частково не правильні відповіді на запитання вихователя; вгадує зміст вірша без власного розуміння; не здатна пояснити значення слів, а зіставлення двох творів є відсутнім або поверхневим; сама відповідь нечітка, коротка, часто неповна або невпевнена.

0 балів — дитина не може дати відповідь на запитання вихователя; не може самостійно пояснити сутність слів та не має розуміння змісту творів; відповіді не смислові або геть відсутні.

Показник: вміння виокремлювати з тексту віршів виразники образності та розуміти їх значення

Діагностичне завдання «Знайди слова про природу»

Мета: виявити вміння виокремлювати з тексту творів виразники образності та розуміти смисл виразів і образних слів у віршах пейзажної лірики.

Процедура проведення: дітям по черзі читали вірші (Д. Павличко «Вітер», М. Познанська «Ромашка», Д. Павличко «Дядько дощ») і пропонували знайти та назвати слова у віршах. Далі ставили питання за кожним віршем: Про кого йдеться у віршику Д. Павличка «Вітер»? (Про листочок і вітер). Скажи, а що вітер робив із листочком? (Ніс листочок, на землю клав, потім ще раз підняв і у поле поніс). Які у тебе виникають уявлення про цей вітер? Який він? (Пустотливий, трішки втомлений, ніби живий). Послухай ще раз віршик «Вітер» і спробуй знайти слова, які характеризують людину. Назви їх. («Занеміг», «наче біс», «важко дихав і сопів», «прикульгував»). Як ти розумієш такий вислів «*вітер, наче біс*»? Яким він став? (Непосидючим, сильним, грайливим). У вірші М. Познанської «Ромашка» про кого йдеться? (Про квітку). Як описує авторка квітку? (Вона струнка, з жовтим оком, висока, у хустинці-білосніжці). Поясни такий вислів «*у хустинці-білосніжці*». Як ти розумієш? (Це білі пелюстки). З чим

порівнює М. Познанська їх? (З хустинкою). У вірші було описано, що квітка усміхалася. Але ж квітка не може усміхатися. Скажи, як авторка показала цю усмішку? Як ми можемо сказати? (Квітка лагідна, гарна, неначе добра жива істота). Послухай ще раз віршик Д. Павличка «Дядько дощ» (вихователь зачитує вірш). Ставить запитання: Як поет описує дощ у своїх рядках? Як ти розумієш такі рядки: *«Тремтить пшениця руса»*. Яка це руса? (Світла та золотиста). Молодець (Мнемотаблиця до вірша М. Познанської «Ромашка» подано у додатку Б).

Критерії оцінювання:

3 бали — дитина вміє правильно виокремлювати та пояснювати переважну частину образних слів із поетичних текстів; розуміння значення слів та виразів, вжитих у переносному значенні; відповіді докладні й логічні.

2 бали — дитина здатна знайти не всі образні слова і пояснити їхнє значення; показує своє розуміння в образності творів, проте іноді не точно може пояснити; відповіді неповні, але загалом логічні, показують обмежене поняття словесних образів.

1 бал — дитина вміє знаходити деякі образні слова та вирази; не спроможна пояснити образне слово; відповіді хибні, нечіткі, короткі й поверхневі.

0 балів — дитина не вміє знаходити в художньому тексті образні слова й вирази, постійно просить про допомогу вихователя; не розуміє значення образних слів та виразів; відповіді нелогічні або взагалі відсутні.

Образно-виражальний критерій

Показник: вміння використовувати виразники образності у бесіді за змістом поетичного твору пейзажної лірики

Діагностичне завдання «Опиши і уяви пейзаж»

Мета: виявити вміння дитини використовувати виразники образності у бесіді за змістом пейзажної лірики та добирати їх до характеристики словесних

образів, передавати словами власні враження.

Процедура проведення: дитині зачитувався вірш П. Тичини «А я у гай ходила» виразно, повільно, роблячи паузи у рядках (наприклад, «*Гаї шумлять — Я слухаю*». «*Хмарки біжать — Милуюся*»), щоб дитина могла зрозуміти зміст вірша та уявити перед собою картину. Після прочитаного вірша запитуємо: Що ти уявив/уявила, коли прослухав/прослухала цей віршик? Які відчуття у тебе виникли? Які рухи та звуки ти почув/почула? Дитина відповідає, застосовуючи власні слова, описуючи предмети, образи та дії природи. Вихователь читає наступний вірш П. Тичини «Хор лісових дзвіночків» і пропонує дитині відтворити самостійно уявлені звуки природи (спів пташок, дзвін та шелест травички) або можна показати рухами. Далі обговорюється: які саме образи та слова допомогли нам передати ці рухи та звуки? Зачитується останній вірш «Гаї шумлять». Діти знову уявляють картину, надалі вихователь заохочує дитину: «Скажи мені, що ти відчуваєш, коли йдеш гаєм? Що ти перед собою бачиш, а що чуєш?» (Мнемотаблиця до вірша П. Тичини «А я у гай ходила» подано у додатку Б).

Критерії оцінювання:

3 бали — дитина легко помічає образні слова й вирази у вірші, може пояснити їхній зміст власними словами, наводить приклади, вільно висловлює свої враження від поетичного образу.

2 бали — дитина називає деякі образні слова, розуміє їхній зміст з допомогою дорослого, наводить приклади після підказки, відповідає короткими реченнями.

1 бал — дитина з труднощами виокремлює образні слова, повторює лише окремі слова із запитання вихователя, пояснити значення не може, потребує значної допомоги.

0 балів — дитина не виокремлює образних слів, не відповідає на запитання, не виявляє розуміння змісту образності у вірші.

Показник: наявність у мовленні дітей немовних засобів виразності

Діагностичне завдання: «Ми актори» (діагностична методика А. М. Аніщук, Н. І. Гавриш, Т. О. Піроженко)

Мета: виявити у дітей вміння передавати художньо-образну сутність пейзажної лірики з використанням немовних засобів виразності (міміка, рухи та жести).

Обладнання: уривки з віршів Тараса Шевченка «Зацвіла в долині червона калина», Наталі Забіли «Осіннє листя» та «Весна» (Мнемотаблиця до вірша «Тараса Шевченка «Зацвіла в долині червона калина» подано у додатку Б).

Процедура проведення: вихователь дає дитині пригадати, як виражаються наші почуття не тільки завдяки словам, а й також рухами, жестами та обличчям. Далі дитині зачитуються уривки з віршів Наталі Забіли «Осіннє листя» та «Весна» і пропонується показати обличчям міміку, ту яка передається у певному рядку вірша, як це роблять актори на сцені. Наприклад такі рядки з вірша Наталі Забіли «Осіннє листя»: *«Веселі танцюристи ми, кружляєм в висоті»*. (Дитина усміхається, розкриваючи широко очі). «Нам радісно! Нам весело! Нам любо восени!» (Дитина демонструє радісну усмішку та погляд, показує своєю мімікою щастя). Далі вихователь продовжує читати виразно вірш «Весна», підкреслюючи у рядках образи верби й берізки. Запитання до дитини: А тепер спробуй уявити як починає квітнути весна? Покажи своїм обличчям, як ти дуже радієш приходу весни і її красі. Дитина демонструє свої емоції та враження. Далі зачитується ще один вірш Тараса Шевченка «Зацвіла в долині червона калина». Дитині пропонують виразно та повільно розповісти вірш. Потім вихователь читає один з уривків вірша і дає пояснення. Спробуй уявити, що перед тобою зацвіла червона калина. Тепер покажи рухами, як калина виглядає та який конкретний настрій вона створює у тебе.

Критерії оцінювання:

3 бали — дитина вільно передає немовні засоби виразності, та емоційно демонструє настрій рядків, імпровізує та творчо себе показує.

2 бали — дитина переважно застосовує немовні засоби виразності мовлення, інколи узгоджує їх з рядками вірша, потребує мінімальної допомоги вихователя.

1 бал — дитина з рідка використовує немовні засоби виразності, більшість роботи виконує з вихователем, жести й міміка обмежені.

0 балів — дитина не може виявляти немовні засоби виразності, проявлення творчості відсутній, потрібна постійна допомога вихователя, емоції не переважають.

Мовленнєво-творчий критерій

Показник: уміння творчої імпровізації дітей у використанні виразників образності у власних висловлюваннях

Діагностичне завдання «Зобрази у віршах пейзаж»

Мета: вміти будувати висловлювання та підбирати образні слова, а саме у яких розкривається погляд явищ та природи.

Обладнання: картинки зі словами (рожевий, золотавий, задумливий, прозорий, лагідний); ілюстрації (садок квітучий, осінній ліс та вечірній краєвид); уривки з віршів: Тарас Шевченко «Зоре моя вечірняя», Олександр Олесь «Айстри», Ліна Костенко «Осінні хмари, сірі, як слони» (Художня ілюстрація до поетичного твору Т. Шевченка «Зоре моя вечірняя» подано у додатку В).

Процедура проведення: дитині показують картинку, на якій зображений пейзаж (вечір, квіти, осінь). Потім вихователь починає читати вголос один з віршів, який обрала дитина і ставить питання: Які кольори ти відчув у рядках вірша? А на картині? Якими ми можемо словами з тобою описати ліс, зорю, небо, айстри? Які в тебе відчуття коли ти розглядаєш цей пейзаж? Вихователь пропонує дитині скласти коротеньку розповідь із 2-3 речень про вірш, або картину так, щоб інша дитина змогла зрозуміти зміст та відчути твої враження. Під час створення розповіді дитина використовує образні засоби виразності (метафори, епітети й порівняння).

Критерії оцінювання:

3 бали — дитина легко вміє підбирати образні слова, формує закінчені речення, мова образна та емоційна.

2 бали — дитина вдало підбирає образні засоби виразності, речення менш розгорнуті, але завершені та логічні.

1 бал — дитина відтворює тільки окремі ознаки слів, розповідь уривчаста, інколи потребує допомоги вихователя.

0 балів — дитина не може підібрати образні слова та скласти власне висловлювання самостійно, тільки за допомогою вихователя.

Показник: вміння використовувати образні вирази в розповідях за власними малюнками за мотивами творів пейзажної лірики.

Діагностичне завдання «До вірша намалюй малюнок»

Мета: вміти дитині передавати значення поетичних віршів у своїх малюнках, зображуючи почуттєво-естетичне бачення тексту.

Обладнання: кольорові олівці або фломастери; картки з фрагментами віршів: Максима Рильського «Білі мухи налетіли, все подвір'я стало біле...», Мар'яни Савки «Я і лис», Наталі Забіли «Випав сніг», аркуші паперу А4 (Мнемотабліця до вірша М. Рильського «Білі мухи налетіли» подано у додатку Б).

Процедура проведення: дітям пропонують уважно послухати вірші (Максим Рильський «Білі мухи налетіли, все подвір'я стало біле...», Наталя Забіла «Випав сніг», Мар'яна Савка «Я і лис»). Питання до дітей за кожним віршем: Про що йдеться у віршу? Які враження у тебе виникли після прочитаного вірша? Що ти уявив/уявила? Який настрій несе цей вірш? Діти, поети не малюють фарбами картини, а пишуть їх словами. Прослуховуючи кожний вірш поета, ми здатні уявити ці чудові картини. Раджу тобі спробувати намалювати те, що ти відтворив у своїй уяві. Дитина під час читання вірша малює свій малюнок і відтворює в ньому форми, персонажів, кольори, природу, які розповідаються у

віршах. Далі у дитини запитують: Чому саме ці кольори? Тобі подобається малюнок? Чому ти намалювала/намалював дерево, небо і тварин в такому стилі?

Критерії оцінювання:

3 бали — дитина вміє передавати малюнком образно й точно зміст художнього вірша, відтворює різноманітні кольори, під час розповіді пояснює свої образи.

2 бали — малюнок дитини виражає віршований зміст, але схематично, дещо втрачена емоційність, роз'яснення дитини незавершені, загалом потребують у вихователя допомоги.

1 бал — дитина у малюнку відтворює тільки окремі частини вірша, дитина не може пояснити те, що намалювала, вихователь постійно допомагає.

0 балів — дитина у малюнку нічого не змогла передати зі змісту вірша, дуже важко пояснює що зобразила на малюнку, просить постійно допомогу у вихователя, усвідомлення художнього образу у дитини відсутнє.

За сумою набраних балів ми визначили такі кількісні показники рівнів:

Високий рівень — 18 - 13 балів

Середній рівень — 12 - 7 балів

Низький рівень — 6 - 1 балів

За визначеними критеріями нами було визначено чотири рівні розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку: високий, середній, низький. Опишемо їх:

Високий рівень — діти дуже добре розуміють зміст творів пейзажної лірики, без труднощів вільно розрізняють образні вирази й слова та коментують їхню значущість; легко добирають виразники образності для характеристики словесних образів і активно використовують їх під час бесіди; у мовленні дітей присутні міміка, жести, які підкреслюють зміст висловів; при творчих розповідях власних малюнків діти із задоволенням імпровізують, вживаючи різноманітні засоби виразності мовлення.

Середній рівень — діти мають розуміння основного змісту творів, але іноді звертаються по допомогу вихователя для пояснення складних для дітей

образних висловів; спроможні добирати окремі виразники образності, але вживають їх частково і здебільшого у відповідь на конкретне запитання; жести та міміка не завжди застосовуються; у власних малюнках чи розповідях діти прагнуть застосовувати образні вислови, однак більшою мірою використовують готові приклади.

Низький рівень — діти частково розуміють зміст пейзажних творів та значення образних виразів і слів; вкрай рідко виділяють виразники образності та не в змозі самотійно їх застосовувати чи добирати; в більшості мовлення монотонне та майже відсутні немовні засоби виразності; у своїх творчих розповідях діти практично не вживають образних засобів виразності, їхні розповіді прості та малозмістовні.

Протокол обстеження дітей кількісних показників рівнів розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту в контрольній та експериментальній групах подано у додатку А.

Аналіз результатів обстеження мовлення дітей експериментальної та контрольної груп дозволив визначити такі кількісні показники рівнів розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

**Кількісні показники рівнів розвитку образного мовлення дітей
передшкільного віку на констатувальному етапі педагогічного
експерименту**

Група	Контрольна група «Сонечко»		Експериментальна група «Веселка»	
	Кількість дітей	Кількість у %	Кількість дітей	Кількість у %
Високий	8	30,7%	5	17,9%
Середній	12	46,2%	15	53,6%
Низький	6	23,1%	8	28,5%
Всього	26	100%	28	100%

Як видно з таблиці, у контрольній групі «Сонечко» високий рівень розвитку образного мовлення мають — 8 дітей (30,7%), середній рівень — 12 дітей (46,2%), низький рівень 6 дітей (23,1%). Експериментальна група «Веселка» має такі показники: високий рівень — 5 дітей (17,9%), середній рівень — 15 дітей (53,6), та низький рівень — 8 дітей (28,5%).

Отже, ми бачимо що результати різні, але у групі «Веселка» більший відсоток дітей старшого дошкільного віку має низький та середній рівень розвитку образного мовлення і менший відсоток дітей має високий рівень розвитку образного мовлення, тому цю групу вирішили обрати експериментальною, а другу групу таку, як «Сонечко» обрали контрольною, тому що більший відсоток дітей має високий рівень та середній і менший відсоток з низьким рівнем розвитку образного мовлення.

До пейзажних віршів ми також представили коротенькі словники в яких описані виразники образності та образні вирази (див. Додаток Г).

2.2. Апробація експериментального комплексу занять з художньо-мовленнєвої діяльності з метою розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики

На формувальному етапі експерименту з метою розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку експериментальної групи було розроблено та апробовано комплекс занять з художньо-мовленнєвої діяльності дітей з використанням поетичних творів пейзажної лірики.

Нами було використано такі поетичні твори: Н. Забіла «Ластівки», «Осінь лістя», «Випав сніг», «Весна»; Т. Шевченко «Встала весна», «Зацвіла в долині червона калина», «Зоре моя вечірняя» та ін.; Д. Павличко «Вітер», «Дядько дощ», «Осінь»; М. Познанська «Ромашка», «Йдуть дощі»; М. Савка «Весна», «Я і лис»; П. Тичина «А я у гай ходила», «Гаї шумлять» та ін.; О. Олесь «Айстри»; А. Костенко «Осінні хмари, сірі, як слони»; М. Рильський «Білі мухи налетіли все повітря стало біле...»; Г. Бойко «Перші крапельки весни»; П. Воронько «Зелене

місто»; Т. Прокоф'єва «Бережи природу»; І. Франко «Надійшла весна»; К. Перелісна «Золота осінь», «Заворожений сад»; М. Вінграновський «Як ішли Неквапи зиму зимувати»; А. Камінчук «Листопад» та ін.

На початковому етапі з розвитку образного мовлення дітей дошкільного віку засобами пейзажної лірики було проведено заняття на таку тему: «Природа у словах поетів».

Тема: «Природа у словах поетів»

Мета: ознайомити дітей з українськими ліричними віршами, що оспівують пейзажі рідної природи (Г. Бойко «Перші крапельки весни», П. Воронько «Зелене місто», Т. Прокоф'єва «Бережи природу»); розвивати вміння у віршах знаходити виразники образності (порівняння, метафори та епітети); збагатити словник дітей фразеологічними зворотами; розвивати комунікативні та мовленнєві навички, образне мислення, пам'ять, увагу; виховувати у дітей любов до довкілля, естетичний смак та повагу до літературної української спадщини.

Словник: епітети (*шумлива ліщина, місто зелене, радісні діти, біло-біло, щасливі, сонечко пригріло, перші крапельки весняні, довгождані*); метафори: *Стань єдиним цілим з природою; Природа вдячна буде дуже; Крапельки весни стукають у віконце; Дерева зростатимуть з нами*; порівняння: *Білий сніг, як ковдра; Наче з рідною душею*.

Обладнання: вірші українських письменників (Г. Бойко «Перші крапельки весни», П. Воронько «Зелене місто», Т. Прокоф'єва «Бережи природу»); ілюстрації природи (місто, ліс, квіти, поле); картинки до дидактичної гри «Знайди слово»; музичний супровід (Мнемотаблиця до вірша Г. Бойко «Перші крапельки весни» подано у додатку Б).

Хід заняття:

І. Вступна частина.

— Доброго дня діти! Сьогодні ми з вами вирушимо у незабутню подорож до краси природи разом з українськими поетами. На занятті ми будемо шукати слова, слухати вірші та вчитись створювати свої образи.

Бесіда:

— Які явища в природі вам відомі? (Вітер, сніг, гроза, дощ, туман, веселка).

— Що може відбуватися влітку, навесні або восени? (На весні починає танути сніг, та розквітають весняні квіти. Влітку світить яскраве сонечко, йде дощик та з'являється веселка. Восени опадає листя, дмухає прохолодний вітерець).

(Вихователь демонструє ілюстрації до віршів)

II. Основна частина.

1. Дидактична гра «Знайди слово»

Мета: вміти знаходити метафори, епітети, порівняння; розвивати у дітей увагу, пам'ять та мислення.

Хід гри:

Вихователь виразно зачитує вірш (Г. Бойко «Перші крапельки весни»)

— Тепер давайте уважно знайдемо гарні слова (епітети: біло-біло, довгожданим, першим весняним; метафори: сонечко пригріло, крапельки (капу-капу!)).

— Які образи ми уявляємо, коли слухаємо вірш? (Ми уявляємо яскраву весняну картину. На ній зображений білий-білий сніг, який ще не розтанув, відчуваємо тепле сонечко, яке прогріває своїми промінчиками землю. Уявляємо перед собою перші весняні крапельки, які дзвінко стікають униз. Перед очима з'являється веселий цуцик, який вихляє хвостом та радіє приходу весни).

2. Завдання «Виразне читання віршів»

Мета: навчити дітей слухати та виразно читати вірші, передавати образи та емоції природи.

Вихователь виразно читає вірші «Зелене місто» П. Воронька та «Бережи природу» Т. Прокоф'євої. Під час читання діти уважно слухають та запам'ятовують те, що почули.

— Тепер спробуймо повторити рядки з віршів інтонаційно: ніжно, повільно та радісно.

— Які слова вам допомогли передати всю красу природи? (Тополі, квіти, липи, клени, ліщина, діброви, гаї).

— Які образи під час читання віршів ви уявили? (Гарну природу, на якій ростуть липи, клени, тополі, бузки, дерева, квіти, ліщина. Побачили, як люди дбайливо можуть ставитися до природи й милуватися красою).

3. Фізкультхвилинка «Явища природи»

Мета: сприяти та стимулювати розвиток координації рухів, дрібної моторики рук, уваги та уяви дітей завдяки рухам; формувати уявлення у дітей про природні явища (падає листя, сонце, вітер, грім, дощ, блискавка, сніг); виховувати увагу до краси природи та емоційний контакт з нею.

Діти під час фізкультхвилинки повторюють рухи за вихователем:

«Сонечко встає» — руки піднімаємо догори.

«Капає дощик» — пальчиками відтворюємо краплини води.

«Вітерець шумить» — розмахуємо руками вправо і вліво.

«Гримить грім і смеркає блискавка» — широко розводимо руки імітуючи грім, та стукаємо по столу; імітуємо блискавку (швидкі рухи ручками догори).

«Падає сніжок» — повільне опускання рук (ніби летять легенькі сніжинки).

Під музичний супровід діти разом з вихователем повторюють рухи 2-3 рази.

III. Заключна частина.

Завдання на закріплення матеріалу. Кожна дитина обирає улюблений рядок або слово з вірша який сподобався найбільше та намагаються пояснити, який образ вони уявили. Також можна продемонструвати жестом, що це слово означає.

— Діти вам сподобалось заняття? (Так)

— Яка тема нашого заняття сьогодні прозвучала? («Природа у словах поетів»)

— Так. Молодці! Сьогодні ми з вами дізналися, що рядки слів у віршах можуть малювати картини, оживати словами та робити уяву нашу більш яскравішу. Я вам хочу сказати, щоб ви завжди помічали красу природи навколо себе і любили її всім серцем.

— До зустрічі діти!

— До зустрічі!

Результат заняття: на занятті «Природа у словах поетів» діти ознайомились з українськими поетичними віршами Г. Бойка «Перші крапельки весни», П. Воронька «Зелене місто», Т. Прокоф'єва «Бережи природу». Розвивали вміння у віршах знаходити виразники образності (порівняння, метафори та епітети); епітети (*шумлива ліщина, місто зелене, радісні діти, біло-біло, щасливі, сонечко пригріло, перші крапельки весняні, довгождані*); метафори: *Стань єдиним цілим з природою; Природа вдячна буде дуже; Крапельки весни стукають у віконце; Дерева зростатимуть з нами*; порівняння: *Білий сніг, як ковдра; Нече з рідною душею*; збагатили словник дітей фразеологічними зворотами. Діти на занятті закріпили знання про явища природи (сонце, гроза, туман, блискавка, дощ, веселка, вітер), та які вже знають пора року (весна, літо, осінь, зима).

Конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку

Тема: «Читання вірша І. Франка «Надійшла весна»

Мета: вчити дітей відтворювати й розуміти образні вислови у своєму мовленні з тексту та добирати порівняння і синоніми до слів; збагачувати словник образною лексикою; виховувати любов до поезії та природи.

Словник: синоніми: весна (*багатокольорова, тепла, прекрасна, ясна*); пташиний спів (*щебет, гомін, пісні, розмова*); луки (*різнобарвні, квітучі*); порівняння: *наче великий букет, наче сидять на гілках багато метеликів, наче фарбами все розмалювали*.

Обладнання: картка «Земля на весні»; ілюстрації (з зображенням різних періодів весни); мнемотабліця до вірша І. Франка «Надійшла весна» (Мнемотабліця до вірша І. Франка «Надійшла весна» подано у додатку Б).

Хід заняття:

I. Вступна частина

— Доброго дня діти! Сьогодні ми з вами поговоримо про вірш українського поета Івана Франка «Надійшла весна».

— Пропоную дітки підійти до віконечка. Підставте своє личко до сонечка, заплющте свої оченята та спробуйте відчути, які найтепліші промінчики сонечка на вас світять, як приємно стає вашим щічкам. Відчули? (Так)

- Тепер послушайте уважно вірш Івана Франка «Надійшла весна».

Надійшла весна прекрасна,

багатоколірна, тепла, ясна,

наче дівчина в вінку.

Зацвіли луги, діброви,

повно гомону, розмови

і пісень в чагарнику.

— Які відчуття у вас після прочитаного вірша? (Теплі, радісні)

— Скажіть про яку саме весну йдеться у рядках поезії? (Про прекрасну, багатокольорову, ясну, теплу).

— Ваше завдання знайти картинку на якій зображена весна. (Діти шукають відповідну картинку)

Вихователь при висловлюванні допомагає спонукати дітей використовувати слова з рядків вірша.

— Діти, а як ви зрозуміли з вірша, що земля почала радіти приходу весни? (Почали зацвітати луги, діброви, повно гомону, розмови і пісень в чагарнику)

— Пропоную вам послухати ще раз вірш і уявити, як одягається поступово земля у весняне різнокольорове вбрання.

Після слухання віршика вихователь дітям пропонує скласти разом картку «Земля на весні». Вихователь повторює з вірша поетичні рядки та проговорює їх з дітьми, роз'яснюючи, які образи у них викликають.

— Як ми можемо сказати іншими словами «повно гомону, розмови і пісень в чагарнику»? (Щебечуть пташки, співають і радіють весні.)

— З рядків вірша можемо порівняти квітучу землю з дівчиною у гарному вінку. Це дуже гарне порівняння — краса дівчини й квітуча земля. А тепер спробуємо відтворити красу самі. Як ми можемо порівняти та назвати квітуче дерево? (Наче великий букет, або наче сидять на гілках багато метеликів.)

— А на що схожі луки? (Наче розмалювати різноманітними фарбами)

— Так. Молодці! Отже, діти, наш світ навкруги стане ще красивішим, якщо ми будемо вміти красиво про це все розповідати.

Результат заняття: для дітей провели заняття з читання вірша І. Франка «Надійшла весна». Під час заняття діти вчилися відтворювати та розуміти образні вислови у своєму мовленні з тексту та добирати порівняння і синоніми до слів. Збагатили словник образною лексикою: синоніми: весна (багатокольорова, тепла, прекрасна, ясна); пташиний спів (щебет, гомін, пісні, розмова); луки (різнобарвні, квітучі); порівняння: наче великий букет, наче сидять на гілках багато метеликів, наче фарбами все розмалювали. Після читання вірша діти брали активну участь у відповідях на запитання.

Далі було нами проведено заняття з заучування вірша К. Перелісної «Золота осінь». Наведемо конспект такого заняття.

Тема: «Заучування вірша К. Перелісної «Золота осінь»

Мета: вчити дітей слухати, розуміти та запам'ятовувати вірш, вміти виразно передавати його зміст; розвинути словниковий запас слів, пам'ять, увагу та мислення; виховувати любов до віршів про природу, організованість.

Обладнання: картинка «Осінь»; вірш української поетеси К. Перелісної «Золота осінь»; листочок; музична композиція Ніно Рота; мнемотаблиці до заучування вірша (Мнемотаблиця до вірша К. Перелісної «Золота осінь» подано у додатку Б).

Словник: метушня, буро-золотаві, віти напівголі, золота, кольористий.

Хід заняття:

I. Вступна частина.

— Доброго дня дітки! Подивіться у віконце, яка гарна погода. Усміхніться один одному. Молодці! Сьогодні ми з вами на занятті будемо заучувати один віршик видатної поетеси К. Перелісної «Золота осінь».

— Послухайте композицію Ніно Рота — I. Allegretto cantabile con moto.

— Діти подивіться, а що це до нас прилетіло? (Осінній листочок.)

— Так, нам його принесла наша чарівна Королева Осінь. А чому саме осінь нам принесла листочок? (Бо восени листячко опадає.)

— Молодці! Зараз вже стало прохолодно, тому що прийшла осінь.

— Діти, а ви любите осінь? (Так)

— А давайте всі разом покажемо нашій Королеві Осені, як ми її дуже любимо. А знаєте, як ми це зробимо? Осінь дуже любить вірші. Отже, давайте всі дружно вивчимо один із них.

— Спочатку я зачитаю вірш вголос, а ви уважно слухайте (Вірш К. Перелісної «Золота осінь»).

Бесіда за віршем:

— Як автор вірша описує листочки? Які вони? (Буро-золотаві)

— Як ви розумієте «килим кольоровий»? Про що йдеться? (Про різнокольорові листочки, які вкрили землю)

— Як описується небо у рядках вірша? Яке воно? (Чисте та синє)

— Як прозвали осінь у вірші? Вона яка? (Золота)

— Спробуйте назвати дібрати ще слова. Яка осінь? (Чарівна, прохолодна, кольорова)

— Так. Все вірно. Тепер пропоную нам трішки відпочити та пограти в фізхвилинку.

Фізхвилинка за мотивами вірша.

В парках і садочках

(Діти гуляють)

На доріжки й трави

(Всі разом присідають)

Падають листочки

Буро-золотаві.

(Дружно підіймаються, ручки підіймають до гори й опускають через перед)

Де не глянь — навколо

Килим кольористий,

(Повороти тілом в сторони)

Віти напівголі

Й небо синє, чисте.

(Піднімаючи руки до гори хитають ними)

Метушні немає,

Тиша й прохолода —

(Труть руками себе)

Осінь золотая

Тихо-ніжно ходить.

(Ходять тихо ніжками на носочках)

— Відпочили, а тепер спробуємо з вами вивчити цей чудовий віршик, щоб підняти настрій Королеві Осені. Я вам ще раз зачитаю повністю вірш, потім по частинах, а ви будь ласка уважно слухайте.

II. Заключна частина.

— Молодці! Гарно попрацювали на занятті.

— Дітки, а чим ми сьогодні займались на занятті? (Вчили вірш К. Перелісної «Золота осінь»)

— А про цей віршик? (Про Королеву Осінь)

— А вам він сподобався? (Так)

— Я також впевнена, що він не тільки вам сподобався, а ще й Осені й те, як ви наполегливо працювали.

Результат заняття: під час заняття на тему «Заучування та читання вірша К. Перелісної «Золота осінь»», діти уважно слухали вихователя, відповідали на конкретні запитання. На початку заняття дітям запропонували послухати композицію Ніно Рота — I. Allegretto cantabile con moto, яка надихнула їх на подальшу роботу. Розучували разом з вихователем за допомогою мнемотаблиць вірш К. Перелісної «Золота осінь», який збагатив словник дітей образними виразами та сприяв активізації пам'яті та уваги. Також за мотивом вірша була проведена коротка бесіда, яка закріпила у дітей розуміння змісту вірша, який вони послухали. Діти були активні та розумілись на матеріалі.

Провели також дидактичну гру «Знайди малюнок» та бесіду за мотивами вірша М. Вінграновського «Як ішли неквапи зиму зимувати», щоб закріпити знання творчості поетів (Т. Шевченка та М. Вінграновського). Розвинути бажання любити українську поезію та природу рідного краю. Наведемо приклади.

Дидактична гра «Знайди малюнок»

Мета: закріпити у дітей знання про майстерність Т. Шевченка в його віршах; викликати цікавість слухати творчість поета, та любов до поезії.

Обладнання: ілюстрації до віршів поета (Художні ілюстрації до поетичних творів Т. Шевченка представлено в додатку В).

Хід гри:

— Діти, пропоную вам розділитись на дві команди. Перша команда буде мати назву «Зірочка», а друга команда «Сонечко». Молодці! Перед вами розміщені ілюстрації. Вам потрібно послухати кожний віршик та знайти до нього відповідну картинку. Картинка повинна відповідати змісту самого вірша. Хто з вас перший підніме руку і правильно дасть відповідь на запитання, той отримує фішку. Тепер послухайте уважно вірші Т. Шевченка «Вітер з гаєм розмовляє», «Тече вода з-під явора», «Зоре моя вечірняя» (вихователь зачитує вірші виразно і повільно).

— Діти правила такі. Той, хто з вас найбільше збере фішок, той перемагає.

Результат гри: було проведено дидактичну гру на тему «Знайди малюнок». Діти передшкільного віку закріпили свої знання та словник за допомогою пейзажної лірики Тараса Шевченка, такими віршами: «Вітер з гаєм розмовляє», «Тече вода з-під явора» (уривок з вірша), «Зоре моя вечірняя». Дітям пропонували послухати вірші, а потім за мотивами вірша дібрати відповідну ілюстрацію. За кожну правильну відповідь дитина отримує фішку. Перемогла дитина та, яка отримала найбільше фішок. Всім гра сподобалась, вона дала дітям хороший настрій та впевненість в собі.

Бесіда за мотивами вірша М. Вінграновського «Як ішли Неквапи зиму зимувати»

Мета: розвивати у дітей вміння розуміти зміст поезії М. Вінграновського «Як ішли Неквапи зиму зимувати», уважно слухати її, створювати образ про кожну пору року.

Хід бесіди:

Вихователь зачитує вірш М. Вінграновського «Як ішли Неквапи зиму зимувати», а діти уважно слухають.

— Тепер пропоную вам відповісти на мої запитання:

— Про кого розповідається у вірші, який ви зараз послушали? (Про Неквапоньок та Неквапів)

— Як ви розумієте такий рядок: *«А гаї весна любила»*? (Весна приносить в природу життя та красу)

— А які у вас думки виникають, коли автор вірша пише: *«Весна їм ноги мила»*? Це як? (Коли з неба йде дощик і все навкруги стає чистим)

— Опишіть метелика, про якого йдеться у вірші. Як ви його уявляєте? (Він маленький, яскравий, легкий, весняний)

— Як ви уявляєте гаї? Які вони? (Снігові, холодні, зимові)

— Молодці! Вам сподобалась бесіда? (Так)

— Який вірш ми сьогодні розглядали та слухали? (М. Вінграновського «Як ішли неквапи зиму зимувати»)

— Молодці! Дуже добре відповідали на запитання!

Результат бесіди: дітям дуже сподобалось брати участь у бесіді. Вони активно та чітко відповідали на питання вихователя. Протягом читання вихователем вірша М. Вінграновського «Як ішли Неквапи зиму зимувати», діти уважно слухали.

Тема: «Читання вірша Д. Павличка «Осінь»»

Мета: вчити дітей емоційно-образно сприймати зміст пейзажного твору, переживати сум осінньої природи; усвідомлювати сутність образних засобів

виразності (епітетів і порівнянь), здійснювати їх у своєму мовленні; практикувати дітей у підборі порівнянь, синонімів, означень до певного слова; виховувати естетичний смак.

Обладнання: трафарети листочків; приладдя: олівці, губки, папір; ілюстрація осені; етюд «Скоро сніг» (Мнемотаблиця до вірша Д. Павличка «Осінь» подано у додатку Б).

Хід заняття:

I. Вступна частина.

— Доброго дня діти. Подивіться уважно на цей осінній пейзаж (вихователь демонструє дітям ілюстрацію пейзажної осені)

— Які емоції та почуття викликають у вас від такого краєвиду? (Сум, спокій, захоплення)

— Що ми можемо сказати про небо? Воно яке? (Прозоре)

— Як ви розумієте слово «прозоре»? (Це означає, що воно чисте)

— І який тоді у нас день, якщо небо прозоре? (Не похмурий, а сонячний, теплий, золотий і ясний)

— А чи можна назвати цей день веселим? (Можна). Розкажіть мені про ваші отриманні почуття.

— Тепер діти, пропоную послухати вірш Дмитра Павличка «Осінь», і увиди пейзажну картину з прочитаного твору.

Вихователь читає вірш «Осінь»:

II. Основна частина.

Бесіда за віршем:

— Скажіть, яку осінню картину ви увидали? (Вже осінь. З дерев падають листочки. Йде вже зима).

— Як ви розумієте такі слова? (вихователь зачитує рядки з вірша: «А над полем нитка. Дзвонить, як струна») (Птахи відлітають у теплі краї)

— А як ви розумієте такі слова: «Зажурилась квітка — Чує сніг вона»? (Квітка відчуває прихід холоду і снігу).

— А як можна сказати по іншому? Що вона зробила? (Пропала, нахилилася, зів'яла).

— Діти, а який був описаний настрій на початку вірша і в кінці? (На початку гарний і спокійний, а вже в кінці трішки задумливий і сумний).

Вихователь пропонує дітям разом розіграти невеличкий етюд «Скоро сніг».

— Ви раді, що вже скоро буде сніг? (Так) А чому не радіє квіточка? (Тому, що холодно). Тепер уявіть, що ви остання квіточка. Якій холодно і сумно одній. Вітерець гойдає, дмухає, свистить, боляче б'є квітку дощиком. У момент, коли діти завмирають в позі квітки, вихователь ще раз зачитує вірш.

— Малята, а хотіли б ви перетворитися на поетів й вміти так гарно описувати природу? (Так). Давайте з вами докладемо зусилля і навчимося обирати доречні слова. Поміркуйте, що можна сказати про осінні листочки, на що вони схожі? (Вони різнокольорові, як метелики, схожі на палітру кольорів)

Вихователь заохочує дітей до творчої діяльності. Використовуючи трафаретні листочки, пропоную вам на папері за допомогою губки та фарби зобразити чарівний, яскравий і різнокольоровий осінній килим.

III. Заклучна частина.

— Який вірш сьогодні я вам читала? («Осінь»).

— Хто автор цього вірша? (Дмитро Павличко).

— Що ми робили на занятті? (Знаходили в поетичних рядках художні засоби та малювати осінній килим).

— Молодці! Гарно попрацювали.

Конспект інтегрованого заняття. Тема: «Багата осінь»

Мета: познайомити дітей з пейзажними творами поетів; вміти добирати й знаходити в змісті твору метафори, епітети, порівняння та розрізняти переносне і пряме значення слів; розвивати творчу уяву, мислення, пам'ять, вміння складати короткі речення та розповідь за мотивами художніх віршів; збагачувати словник дітей виразами й словами; виховувати любов до поетичної поезії та

природи.

Обладнання: вірш М. Познанської «Йдуть дощі» та А. Камінчука «Листопад»; аудіозапис Ф. Шопена «Осінній вальс»; картки до дидактичної гри «У словесній країні»; мнемотаблиці до віршів (Мнемотаблиця до вірша М. Познанської «Йдуть дощі» подано у додатку Б).

Хід заняття:

I. Вступна частина.

Створення емоційного настрою дітей під музичний супровід Ф. Шопена «Осінній вальс».

— Діти, послухайте вірш такого поета А. Камінчука «Листопад» (вихователь декларує вірш).

— Про що йдеться у вірші? (Про осінній місяць «листопад», про вітер, дерева, гай, птахів, хмар).

Пропоную вам виконати вправи та пограти в дидактичну гру «Добре чи погано».

II. Основна частина.

Лексична вправа «У словесній країні»

Мета: збагачувати словник дітей образними виразами і словами з ліричного вірша; розвивати у дітей передшкільного віку вміння розуміти непряме значення слів; формувати образність мовлення.

Хід вправи:

Вихователь кожній дитині роздає картки зі словами та зачитує пояснення. Підіймає картку та дитина, яка має це слово.

Листопад — кінцевий холодний місяць осінньої пори.

Безлистий — коли згубив листочки, голий.

Загойдав — заколисав, утамував, заспокоїв, утихомирив.

Переоране — поле, яке людина розпушила трактором або плугом.

Застигло — непорушне, зупинилося, завмерло.

Дидактична гра «Добре чи погано» (за мотивами вірша «Листопад»)

Діти, ваше завдання знайти в тексті вірша та назвати позитивні та негативні ознаки осені.

Негативні: День короткий; Сонце низько; Гай сумує; Небом сунуть хмари грізні; Холодний вітер.

Позитивні: Вітер загойдав деревам віти; Горобина — у намисті; Під ногами — килим з листя.

Вправа «Пильні діти слухачі»

Вихователь зачитує вірш М. Познанської «Йдуть дощі». Після читання вірша вихователь проводить опитування.

Коротка бесіда за змістом вірша:

— Про що розповідається у вірші? (Про дощ).

— Якими стали кущі й дерева? (Чорними, похмурими). Чому? (Бо листочки всі опали)

— У кого було червоне намисто? (У калини).

— А з чим можна порівняти калину? (Калина, як яскрава зірочка в небі; калина, як хороший спогад про літню пору)

— Молодці! Дуже уважними були. Пропоную вам діти трішки відпочити (вихователь проводить фізкультхвилинку)

Самостійна робота. За мотивами одного з віршів складіть коротку власну розповідь: «Осіння пора тихесенько засинає, покриваючи землю барвистими листочками. В саду ростуть дерева. Поміж них пролітають журавлі. Навкруги все зав'яло, почорніло і дує прохолодний вітер. Настає вже зима, яка покриє землю своїм біленьким снігом».

II. Заключна частина.

— Ми сьогодні з вами побували у чудесному світі слів. Вони нам допомагають чути, відчувати й бачити осінній пейзаж.

— Спробуйте самостійно придумати коротеньке порівняння чи речення про осінню пору, як у вірші М. Познанської «Йдуть дощі». Наприклад «Йде осінній дощик і навкруги стає все похмуре»; «Росте в долині червона калинонька».

— Молодці діти!

Бесіда за віршем К. Перелісної «Заворожений сад»

Мета: вчити дітей сприймати на слух поетичні твори; збагачувати словник образними виразами й словами; розвивати емоційність, пам'ять, уяву, увагу та спостережливість; виховувати любов до творчості поетів.

Обладнання: текст вірша К. Перелісної «Заворожений сад»; мнемотаблиця до вірша; картки зі словами до лексичної гри «Відшукай слово».

Хід бесіди:

I. Вступна частина.

— Доброго дня, діти! Сьогодні ви послухаєте вірш, який написала українська письменниця К. Перелісна, «Заворожений сад».

— Подивіться у віконечко. Що ви там бачите? (Голі дерева, похмуре небо, все навкруги тихо).

— Так, тому що зараз у нас вже осінь, а зовсім скоро буде зима. А що взимку з неба падає? (Сніг). Молодці!

(Вихователь емоційно та виразно зачитує дітям вірш «Заворожений сад»).

II. Основна частина.

Бесіда за віршем:

— Яка назва вірша, який ви зараз почули? («Заворожений сад»).

— Де росли чорнобривці? (У садку).

— А куди поділись жоржини, чорнобривці, шипшина? (Їх накрив білий сніжок).

— Згадайте, як змінився сад після того, як випав сніг? (Він став чарівним, тихим, красивим, білим)

— Як ви розумієте такі рядки: *«Біля танку вишня — біла, наче знову зацвіла»*? (Вишню накрив білий сніжок, як весною, коли цвіте та покривається білими пахучими квіточками)

— Поясніть такі слова: *«Ялинка на верхівку білу шапку натягла»*. Це як? (Її зверху присипало снігом)

— А що означає такий рядок: *«Хтось садок заворожив»*? (Ніби прийшов чарівник і зробив садок казковим)

— Як описує авторка в кінці вірша сніг? (Пухкий і сріблястий)

— А як ви розумієте слово «сріблястий»? (Ніби виблискує, блищить як дорогоцінний камінь)

— Що ми можемо сказати про цей вірш. Що в ньому описується сад з квітами, який стрімко змінився, коли прийшла зима. Все навкруги стало білим, яскравим, казковим. Природа на мить завмерла, чекаючи приходу весни.

Пропоную вам, діти, пограти в гру «Відшукай слово».

Лексична гра «Відшукай слово»

Мета: закріпити в мовленні дітей образні вирази з художнього твору; розвивати мовлення, мислення та уяву.

Вихователь кожній дитині роздає картки з такими різноманітними словами: квіти, шапка, чорнобривці, сніг, сад, жоржини, мороз, зацвіла, заворожений, килим, сонце, білий, вітерець, зелений. Ваше завдання: знайти у рядках вірша чарівні слова.

Самостійна робота. Діти добирають слова: заворожений, килим, сніг, шапка, білий, сад, мороз. Тепер за допомогою цих слів складіть коротенькі речення:

«Заворожений сад вкритий білим килимом»

«Ялинка вкрита білою шапкою»

«Стоїть на подвір'ї суворий мороз»

II. Заключна частина.

— Який вірш я сьогодні вам читала? («Заворожений сад»).

— В яку лексичну гру ми грали? («Відшукай слово»).

— Який настрій ви отримали під час заняття? (Чудовий, позитивний).

— Діти, закликаю вас любити поетичну творчість письменників, природу та надихатись її красою.

Отже, можемо зазначити, що апробація експериментального комплексу занять з художньо-мовленнєвої діяльності, спрямованого на розвиток образного

мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики, виявилася досить ефективною, що й описано нами в параграфі 2.3.

2.3. Результати контрольного експерименту з розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики

Контрольний етап експерименту переслідував мету визначити вплив поетичних творів пейзажної лірики на розвиток образного мовлення дітей передшкільного віку. Щоб досягти цієї мети, нами було проведено повторне діагностичне обстеження мовлення дітей обох груп, залучених в експериментальній роботі. Під час діагностичного обстеження ми опиралися на ті критерії, показники та діагностичні завдання, що й на констатувальному етапі експерименту, і вже описані нами в параграфі 2.1.

Аналіз отриманих результатів обстеження мовлення дітей дозволив отримати кількісні показники розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку на контрольному етапі експерименту (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Результати контрольного експерименту з визначенням рівнів розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку

Група	Контрольна група		Експериментальна група	
Рівні	Кількість дітей	Кількість у %	Кількість дітей	Кількість у %
Високий	8	30,7%	15	53,6%
Середній	14	53,9%	9	32,1%
Низький	4	15,4%	4	14,3%
Всього	26	100%	28	100%

За результатами контрольного етапу експерименту, можемо зазначити, що у дітей передшкільного віку контрольної групи з високим рівнем розвитку так і залишилось — 8 дітей (30,7 %), на середньому рівні розвитку — 14 дітей (53,9

%), а на низькому рівні — 4 дитини (15,4 %). Експериментальна група показала кращі результати — підвищився високий рівень розвитку образного мовлення — 15 дітей (53,6 %), з середнім рівнем розвитку — 9 дітей (32,1 %), а з низьким рівнем — 4 дитини (14,3 %).

Порівняємо отримані результати з результатами констатувального етапу, щоб побачити динаміку розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку обох груп, залучених в експериментальній роботі (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

**Порівняння результатів дослідження констатувального та
контрольного експериментів з визначення рівня розвитку образного
мовлення у дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики**

Група/ етап	Експериментальна група				Контрольна група			
	Констатувальний		Контрольний		Констатувальний		Контрольний	
Рівні	К-сть дітей	К-сть у %	К-сть дітей	К-сть у %	К-сть дітей	К-сть у %	К-сть дітей	К-сть у %
Високий	5	17,9%	15	53,6%	8	30,7%	8	30,7%
Середній	15	53,6%	9	32,1%	12	46,2%	14	53,9%
Низький	8	28,5%	4	14,3%	6	23,1%	4	15,4%
Всього	28	100%	26	100%	26	100%	28	100%

На контрольному етапі експерименту було отримано такі загальні результати обох наших груп: у контрольній групі 8 дітей з високим рівнем розвитку образного мовлення (така сама кількість дітей, що і на констатувальному етапі дослідження), що становить 30,7%; на середньому рівні — 14 дітей (було 12 дітей), що становить від загальної кількості дітей 53,9%, а на низькому рівні — 4 дитини (було 6), що становить 15,4%.

Експериментальна група дуже стрімко поліпшила свої показники: 15 дітей передшкільного віку з високим рівнем розвитку образного мовлення трішки більше половини від загальної кількості дітей у групі, 53,6% (було 5 дітей на констатувальному етапі), що свідчить про успішність даного експериментального дослідження; на середньому рівні всього 9 дітей (32,1%), було 15 дітей. На низькому рівні — 4 дитини (14,3%), було 8.

Протокол обстеження дітей результатів контрольного експерименту з визначенням рівнів розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку на контрольному етапі в контрольній та експериментальній групах подано у додатку Д.

Отже, проведене нами експериментальне дослідження свідчить про те, що дана експериментальна робота з використанням поетичних творів пейзажної лірики ефективно сприяла розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку, вмінню дітей виражати свої думки, застосовувати образні засоби виразності, виявляти свою ініціативу, мовленнєву активність на заняттях.

Висновки з другого розділу

Експериментальне дослідження проводилося на базі Одеського закладу дошкільної освіти «Ясла-садок» № 228 комбінованого типу Одеської міської ради. До нашого експерименту було залучено дві групи дітей старшого дошкільного віку «Сонечко» та «Веселка», які сформували контрольну (26 дітей) та експериментальну (28 дітей) групи.

Для визначення рівнів розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики було здійснено експериментальне дослідження, яке складалося з трьох етапів: констатувального, формувального та контрольного.

Мета констатувального етапу експерименту — виявити рівні розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики.

Було визначено критерії та показники розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку.

Лексико-семантичний критерій — характеризується рівнем володіння словником та вмінням добрати виразники образності для опису природних явищ. Показники: розуміння дітьми змісту творів пейзажної лірики; вміння виокремлювати з тексту віршів виразники образності та розуміти їх значення.

Образно-виражальний критерій — уміння дитини передавати через мовлення художні образи та емоції. Показники: вміння використовувати виразники образності у бесіді за змістом поетичного твору пейзажної лірики; наявність у мовленні дітей немовних засобів виразності.

Мовленнєво-творчий критерій — уміння дитини творчо застосовувати виразні засоби у власних висловлюваннях. Показники: уміння творчої імпровізації дітей у використанні виразників образності у власних висловлюваннях; вміння використовувати образні вирази в розповідях за власними малюнками за мотивами творів пейзажної лірики.

Були підібрані діагностичні методики та завдання для виявлення рівня розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку: діагностичні завдання «Пейзажний вірш», «Знайди слова про природу», «Ми актори» (Діагностика немовних засобів виразності) (А. М. Аніщук, Н. І. Гавриш, Т. О. Піроженко), «Опиши і уяви пейзаж», «Зобрази у віршах пейзаж»; «До вірша намалюй малюнок».

На констатувальному етапі експерименту отримано такі результати: у контрольній групі «Сонечко» високий рівень розвитку образного мовлення мають — 8 дітей (30,7%), середній рівень — 12 дітей (46,2%), низький рівень 6 дітей (23,1%). Експериментальна група «Веселка», яка має високий рівень — 5 дітей (17,9%), середній рівень — 15 дітей (53,6%), та низький рівень — 8 дітей (28,5%).

На формувальному етапі експерименту з розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики було проведена освітня формувальна робота з дітьми експериментальної групи.

На формувальному етапі експерименту з метою розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку експериментальної групи було розроблено

та апробовано комплекс занять з художньо-мовленнєвої діяльності дітей з використанням поетичних творів пейзажної лірики.

На початковому етапі з розвитку образного мовлення дітей дошкільного віку засобами пейзажної лірики було проведено такі заняття, дидактична гра та бесіди на тему: «Природа у словах поетів», «Читання вірша І. Франка «Надійшла весна», «Заучування та читання вірша К. Перелісної «Золота осінь»»; дидактична гра «Знайди малюнок»; бесіда за мотивами вірша М. Вінграновського «Як ішли Неквапи зиму зимувати»; «Читання вірша Д. Павличка «Осінь»»; інтегроване заняття «Багата осінь»; бесіда за віршем К. Перелісної «Заворожений сад» та ін.

Контрольний етап експерименту з розвитку образного мовлення дітей було проведено з дітьми контрольної групи «Сонечко» та експериментальної групи «Веселка» з використанням таких самих критеріїв, показників та діагностичних завдань та методик, що й на констатувальному етапі дослідження.

За результатами контрольного етапу експерименту можемо сказати, що у дітей передшкільного віку у контрольній групі «Сонечко» з високим рівнем розвитку так і залишилось — 8 дітей (30,7 %), на середньому рівні розвитку — 14 дітей (53,9 %), а на низькому рівні — 4 дитини (15,4 %). Експериментальна група «Веселка» показала кращі результати — підвищився високий рівень розвитку образного мовлення — 15 дітей (53,6 %), з середнім рівнем розвитку — 9 дітей (32,1 %), а з низьким рівнем — 4 дитини (14,3 %).

Отже, можемо констатувати, що апробація експериментального комплексу занять з художньо-мовленнєвої діяльності, спрямованого на розвиток образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики, виявилася досить ефективною.

ВИСНОВКИ

В контексті магістерського дослідження розкрито теоретичні аспекти вивчення проблеми розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку; окреслено критерії та показники розвитку образного мовлення дітей; експериментально досліджено вплив поетичних творів пейзажної лірики на процес розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку. За результатами проведеного дослідження ми дійшли таких висновків.

У аналізі лінгводидактичних дослідженнях низкою вчених схарактеризовано поняття образного мовлення. Вчені, які досліджували проблему розвитку виразного та образного мовлення дітей передшкільного віку – О. Амацьєва, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Попова, Ю. Руденко, З. Франко та ін. – визначили основні поняття даної проблематики, простежили тенденції розвитку образного мовлення дітей у процесі художньо-мовленнєвої діяльності, проаналізували низку творів художньої літератури з метою визначення та характеристики виразників образності в даних творах та їх використання в ході словникової роботи з дітьми. Вплив художньої літератури на розвиток образності в мовленні дітей дошкільного віку вивчали А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Маковецька, І. Попова та ін. Визначено, що поняття «образне мовлення» є найскладнішою структурою мовленнєвого розвитку дитини, яке охоплює в собі емоційно-ціннісне сприймання світу, образно-емоційне бачення та спроможність до саморозкриття емоційно-виражальних засобах.

З'ясовано, що розвиток образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики неможливе без компонента мовлення. Для того, щоб розвинути образне мовлення у дітей передшкільного віку необхідно застосовувати в роботі українські поетичні твори пейзажної лірики.

Було встановлено перелік критеріїв та до них показників розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку.

Лексико-семантичний критерій з показниками: розуміння дітьми змісту творів пейзажної лірики; вміння виокремлювати з тексту віршів виразники

образності та розуміти їх значення.

Образно-виражальний критерій з показниками: вміння використовувати виразники образності у бесіді за змістом поетичного твору пейзажної лірики; наявність у мовленні дітей немовних засобів виразності.

Мовленнєво-творчий критерій з показниками: уміння творчої імпровізації дітей у використанні виразників образності у власних висловлюваннях; вміння використовувати образні вирази в розповідях за власними малюнками за мотивами творів пейзажної лірики.

Були підібрані діагностичні методики та завдання для виявлення рівня розвитку образного мовлення у дітей передшкільного віку.

На констатувальному етапі експерименту було отримано такі результати: у контрольній групі «Сонечко» високий рівень розвитку образного мовлення мають — 8 дітей (30,7%), середній рівень — 12 дітей (46,2%), низький рівень 6 дітей (23,1%). Експериментальна група «Веселка», яка має високий рівень — 5 дітей (17,9%), середній рівень — 15 дітей (53,6%), та низький рівень — 8 дітей (28,5%).

На формувальному етапі експерименту з метою розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку експериментальної групи було розроблено та апробовано комплекс занять з художнього-мовленнєвої діяльності дітей з використанням поетичних творів пейзажної лірики.

Контрольний етап експерименту з розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку з використанням таких самих критеріїв, показників та діагностичних завдань та методик, що й на констатувальному етапі дослідження.

За результатами контрольного етапу експерименту можемо стверджувати, що у дітей передшкільного віку у контрольній групі «Сонечко» з високим рівнем розвитку так і залишилось — 8 дітей (30,7 %), на середньому рівні розвитку — 14 дітей (53,9 %), а на низькому рівні — 4 дитини (15,4 %). Експериментальна група «Веселка» показала кращі результати — підвищився високий рівень розвитку образного мовлення — 15 дітей (53,6 %), з середнім рівнем розвитку — 9 дітей (32,1 %), а з низьким рівнем — 4 дитини (14,3 %).

Отже, можемо констатувати, що апробація експериментального комплексу занять з художньо-мовленнєвої діяльності, спрямованого на розвиток образного мовлення дітей передшкільного віку засобами пейзажної лірики, виявилася досить ефективною. Використані матеріали дослідження можуть використовуватись в роботі закладів дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аматьєва О.П. Методика навчання виразності мовлення дітей старшого дошкільного віку: Автореф. дис. ... кан. пед. наук. Одеса, 1997. 24 с.
2. Аніщук А. Дитяча література як засіб формування світосприйняття у дітей 5-6 років. *Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка»*, Том 1, № 28, 2020. С. 102-107.
3. Аніщук А. Мовлення як засіб самовираження старшого дошкільника: навчально-методичний посібник [для вихователів, практичних психологів, батьків та студентів дошк. відділ.пед. вишів]. Ніжин : Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя, 2013. 113 с.
4. Аніщук А. М. *Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку* : навч.-метод. посіб. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. — 128 с.
5. Артемова Л. В. Художнє слово як засіб розвитку образності дитячого мовлення // *Дошкільна освіта: теорія і практика*. 2020. № 3. С. 33–41.
6. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти) : нова редакція / наук. кер. Т.О. Піроженко; авт. кол.: О.М. Байєр, О.К. Безсонова, Н.В. Гавриш та ін. Київ, 2021. 37 с.
7. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. / І.Д. Бех. Київ - Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
8. Бех І. Д. Рефлексія в духовному саморозвитку особистості. Педагогіка і психологія. 2012. № 1 (74). С. 30–37.
9. Беленька Г. В., Голота Н. М., Гончаренко А. М. Розвиток дитини-дошкільника: сучасні підходи та освітні технології: монографія. Київ, 2009. С. 56-46.
10. Біографія українського поета С. Жупанина. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=27614>
11. Білан О. І., Возна Л. М., Максименко О. Л. та ін. *Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське дошкілля”* (нова редакція). Київ:

Мандрівець, 2022. 216 с.

12. Богуш А, Попова. І. Вихідні рівні розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами художньої літератури. Одеса, 2017. С.194-197

13. Богуш А. М. Методика навчання образно-виразного мовлення дітей передшкільного віку. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського №3 (112):* 3б. наук. пр. «Педагогіка». 2018. С. 39-44.

14. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 4-те вид., доопр. і допов. Харків : Ранок, 2013. 192 с.

15. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : Монографія. Київ: Видавничий дім «Слово», 2010. 374 с.

16. Богуш А. М. Сутність феномена «Образ» у площині образного мовлення. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського.* 2017. №4 (59).

17. Богуш А., Гавриш Н, Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. 304 с.

18. Богуш А. М. Витоки розвитку образного мовлення дітей старшого дошкільного віку в дослідженнях учених. Одеса, 2015. С. 24-28.

19. Вавіна Л.С. Розвиток усного зв'язного мовлення дошкільників / Л.С. Вавіна // Особливості розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору: наук. — метод. посіб. — Частина І. — К. : Педагогічна думка. 2012. — С. 17-30.

20. Ващенко Г. Сучасні тенденції виховання дітей: посібник для педагогів та батьків. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. 45.с.

21. Верещак Л.Б. Розвиваємо мовлення дітей дошкільного віку засобами ейдетики / Л.Б. Верещак // Логопед. 2017, № 9 .

22. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення. К.: «Редакції загальнопедагогічних газет», 2005. 128 с.

23. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: навч.—метод. посіб. Київ: Шкільний світ, 2016. 120 с.

24. Гавриш Н. Мовлення дитини. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Дошкільне виховання. 2021. № 3. С. 3-7.
25. Гавриш Н. Технологія «Художнє слово і дитяче мовлення». URL: <https://ru.scribd.com/document/691211947>
26. Галич О. А. Історія літературознавства: підручник / О. А. Галич. К.: Либідь, 2013. 392 с.
27. Галич О. А. Метажанр у системі вчення про роди та жанри / О. А. Галич // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. 2009. № 18 (181). С. 25 – 28.
28. Дмитренко М. Творча ігрова діяльність як засіб розвитку дітей дошкільного віку. Збірник наукових статей учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку»(23 жовтня 2020 року) / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 115-119.
29. Дудик П. С. Стилїстика української мови: Навчальний посібник. К.: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с. (Альма-матер).
30. Добірка віршів Мар'яни Савки для найменших дітей зі збірок «Чи є в бабуїна бабуся?» та «Босоніжки для стоніжки». URL: <https://mala.storinka.org/.html>
31. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ "ЛПІС" ЛТД, 2016. 160 с.
32. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / Наук. кер. проекту : О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 492 с.
33. Е. Йєнш. Ейдетичний напрям у психології. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/28324/>
34. Збірка віршів Анатолія Мойсієнка для дітей дошкільного віку. URL: <https://wunder2.com.ua/virshi-anatoliya-mojsiyenka/>

35. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2000. 312 с.
36. Іванюк Г. І., Федорова С. О. Змістово-технологічне забезпечення формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку: досвід, технології, дослідження / Г. І. Іванюк, С. О. Федорова. К.: Київський університет імені Б. Грінченка, 2018. 7 с.
37. Калмикова Л. О. Формування зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку. – К.: Освіта, 2017.
38. Кирста Н.Р. Методика використання поетичної спадщини Марійки Підгірянки в лексичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку: Дис... канд. пед. наук: 13. 00. 02. Одеса, 1997. 189 с.
39. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : КДУ. 123 с.
40. Компанець Н. М. Розвиток та формування емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку : науково-методичний посібник. Київ : Актуальна освіта, 2023. 42 с.
41. Кононко О. Л., Луценко В. О., Нечай С. П., Плохій З. П., Старченко В. А., Терещенко О. П., Якименко Л. Ю. *Формуємо у старших дошкільників цілісне світобачення* : навч.-метод. посіб. — Київ : Імекс-ЛТД, 2013. — 160 с.
42. Кулибчук Л. М. Емоційність (експресивність) мовлення і засоби її досягнення. URL: <https://studfile.net/preview/9317935/page:13/>
43. Кузьма О. Творчість Лесі Українки в літературознавчому дискурсі ХХІ століття. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія Випуск 1 (45), 2021. С. 542-548.
44. Лебеденко Д., Кузава І. Особливості використання прийомів і методів для розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку. Луцьк, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018. С. 112-115
45. Лисенко Н. В., Кирста Н .Р. Педагогіка українського дошкілля: у 3-х частинах. – ч.2: Навч. Посіб. / н.В. Лисенко, н.Р. Кирста. – к.: Видавничий Дім

«Слово», 2010. С.147-172.

46. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. К.: Видавничий центр «Академія». 752 с.

47. Лукіна Є. Ф. Деякі особливості сприймання мови художніх творів дітьми старшого дошкільного віку // Дошкільна педагогіка і психологія: Республіканський науково-методичний збірник. Київ.: Рад. Школа, 1996. Вип. 2.

48. Луцан Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності. [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Надія Іванівна Луцан; наук. кер. А. М. Богущ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2006. 405 с.

49. Маковецька Н. В. До проблеми активізації емоційно-експресивної лексики в мовленні дітей дошкільного віку. Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. 2011, № 1, С. 85–88.

50. Максименко, С. Д. Загальна психологія. — (Навчальний посібник). — Вінниця: Нова книга, [рік видання, напр., 2004].

51. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу // Дивослово. 2006. № 7.

52. Мельник О. Художній образ як засіб розвитку художньої творчості дітей дошкільного віку. Початкова школа. №6. 2014. 38-40 с.

53. Міщенко М.О. Формування мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку. Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта»; за заг. ред. проф. О.Л. Кононенко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 196 с. С. 121–127.

54. Ніколаєску І. О., Соловей Ю. О., Омеляненко А. С Літературні виміри пейзажної лірики у формуванні емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку // Наукові записки. Серія «Педагогічні науки». Випуск СХЛ (160). Київ. Видавничий дім «Гельветика». 2025. С. 138 – 146.

55. Пащенко О. Асоціативне мислення. Дошкільне виховання. 2018. № 12. С. 16–17.

56. Пащенко О. Ейдетика в навчанні. Дошкільне виховання. 2010. № 5. С.

20–22.

57. Павелків Р. В. Дитяча психологія: навч. посібник / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. Рек. МОН. К. : Академвидав, 2010. 432 с.

58. Пентилюк М. І. Ділове спілкування та культура мовлення : навчальний посібник / М. І. Пентилюк, І. І. Маруніч, І. В. Гайдаєнко. К. : Центр учбової літератури, 2011. 224 с

59. Піроженко Т. О. *Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі* : метод. посіб. для педагогів закладів дошкільної освіти. — Київ : [б. в.], 2016. — 128 с.

60. Піроженко Т. О. *Емоційний розвиток дітей дошкільного віку* : метод. рекомендації. — Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2012. — 64 с.

61. Піроженко Т. О. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі. К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. 248 с.

62. Піроженко Т. О., С. О. Ладивір. Сучасні діти — відображення цінностей дорослого світу: методичні рекомендації. Київ: Кіровоград: Імекс-ЛТД. 2014. 81 с.

63. Поезія Ліни Костенко для дітей як засіб втілення дитячої мовної картини світу. Стаття. 2020. Зубець Н. URL: <https://chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/656>

64. Попова І.І. Обізнаність вихователів з поняттям «образне мовлення дітей». Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Одеса. 2022. Випуск 12. С. 47 - 50.

65. Попова І.І. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору: 13.00.02. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса., 2006. 21 с.

66. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: підручник. 4-те вид. перер. Київ: ВЦ «Академія», 2018. 408 с.

67. Помирча С. В. Експресивна лексика як особливе та специфічне явище української літературної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип.

7(75), жовтень. С. 129–131.

68. Руденко Ю. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку емоційно-забарвленою лексикою . Актуальні проблеми дошкільної освіти та підготовки фахівців на сучасному етапі . Матеріали наук.-практ. конф. Зб. наук. пр. Бердянського держ. пед-го ін-ту ім. П. Д. Осипенко. (Педагогічні науки). Бердянськ : БДПУ, 2019. № 2. С. 18-23.

69. Руденко Ю.А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки: Дис ... канд. пед. наук: 13.00.02. Одеса. 2002. 236 с.

70. Савка Мар'яна Орестівна. Біографія. URL:https://starylev.com.ua/old-lion/author/maryanasavka?srsltid=AfmBOooIcd2de9y4auG_ZIUcRoCMkQORn8c_o_cCMKBrOnzch9ffMtb2U

71. Савка М. Весна. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018.

72. Савченко О. Я., Лисенко Н. В. Образне слово в розвитку мовлення дитини дошкільного віку // Психолого-педагогічні основи дошкільної освіти. – 2019. № 2. С. 45–52.

73. Сеніна О.А., Лебеденко Л.Т. Розвиток пізнавальної сфери дітей дошкільного віку засобами ейдетики: навч. посіб. Запоріжжя. 2018. 29 с.

74. Сас О. О. Розвиток образності мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами художньої картини / О. О. Сас // Народна освіта. 2017. Вип. 3. С. 71-76.

75. Ставецька Л. С. Розвиток образності мовлення дитини дошкільного віку в процесі сприйняття творів живопису. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/2755c567-ecac-47ea-9ac2-4a2165970d91/content>

76. Тарас Шевченко в сучасній дошкільній лінгводидактиці. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. С. 1-5

77. Тарас Шевченко — «Зоре моя вечірняя» — Текст із поеми «Княжна». Черкаська обласна бібліотека для дітей. URL:<https://chobd.ck.ua/index.php/i/2012-04-17-08-43-22/2012-04-17-08-47->

36/128-shevchenko-t-g/772-2012-06-15-11-49-55?utm_source=chatgpt.com

78. Тесленко С. О. Організаційний аспект виховання культури мовлення старших дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2015. № 2 (49). С. 186-190.

79. Франко З. Т. Образність в українському усному мовленні // *Українське усне літературне мовлення* / за ред. І. К. Білодіда, М. А. Жовтобрюха та ін. — Київ : Наукова думка, 1967. — С. 215–237.

80. Яценко Т. С. (ред.). Теорія і практика: зб. наукових праць за матеріалами методологічного семінару АПН України. Київ: Пед. думка, 2006. 200 с.

Додаток А

Протокол обстеження дітей кількісних показників рівнів розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту в контрольній та експериментальній групах

Контрольна група									
№	Ім'я, по батькові	Показники						Загальна кількість балів	Рівні
		1	2	3	4	5	6		
1.	Анастасія С.	2	2	1	3	3	3	14	В
2.	Роман Р.	3	2	2	2	1	3	13	В
3.	Марія О.	1	1	2	3	1	2	10	С
4.	Софія П.	2	2	3	3	3	3	16	В
5.	Данило П.	1	1	1	1	1	1	6	Н
6.	Максим І.	2	1	1	1	2	2	9	С

7.	Іван П.	2	2	1	3	3	2	13	В
8.	Катерина С.	1	1	2	0	1	3	8	С
9.	Олександра П.	2	1	1	2	3	1	10	С
10.	Сергій І.	0	0	1	1	1	1	4	Н
11.	Юрій С.	1	1	1	1	1	2	7	С
12.	Аліна В.	2	3	2	3	3	2	15	В
13.	Дарина Д.	3	1	1	2	2	2	11	С
14.	Віктор Ж.	1	2	1	1	2	1	8	С
15.	Злата Ю.	2	0	0	1	1	1	5	Н
16.	Валерія В.	3	3	1	2	2	3	14	В
17.	Олександр О.	0	1	2	1	3	1	8	С
18.	Уляна Д.	1	1	0	0	2	1	5	Н
19.	Єва Д.	2	3	1	1	2	3	12	С
20.	Давід В.	1	1	1	1	0	0	4	Н
21.	Герман С.	0	2	2	1	0	1	6	Н
22.	Матвій М.	3	3	3	2	3	3	17	В
23.	Ліна А.	1	1	2	2	1	3	10	С
24.	Ірина Р.	3	3	3	3	3	3	18	В
25.	Олівія Б.	2	2	0	3	1	2	10	С
26.	Михайло К.	3	0	1	2	1	1	8	С
Експериментальна група									
1.	Тетяна Д.	2	2	2	1	2	3	12	С
2.	Денис О.	1	1	2	3	2	1	10	С
3.	Василь В.	1	1	1	1	1	1	6	Н
4.	Андрій О.	3	3	3	3	3	3	18	В
5.	Дмитро С.	3	3	2	1	1	1	11	С
6.	Євген Л.	2	1	1	2	3	2	11	С
7.	Валерія Ш.	2	1	3	3	2	2	13	В
8.	Юлія П.	2	2	1	1	3	1	10	С

9.	Людмила М.	2	2	3	3	3	1	14	В
10.	Марина В.	0	1	0	2	2	1	6	Н
11.	Роман П.	3	2	1	1	0	3	10	С
12.	Тарас Ф.	0	1	0	0	3	1	5	Н
13.	Інна Ю.	1	2	2	3	3	2	13	В
14.	Костя Л.	0	2	1	3	2	1	9	С
15.	Ніна А.	1	1	3	3	3	1	12	С
16.	Тіхон Т.	1	1	0	0	1	1	4	Н
17.	Євген Л.	2	2	1	1	1	1	8	С
18.	Софія А.	3	3	1	2	1	1	11	С
19.	Олівія М.	2	2	0	0	1	0	5	Н
20.	Захар Х.	1	1	1	1	3	2	9	С
21.	Руслана Ц.	2	1	0	0	1	2	6	Н
22.	Катерина Г.	2	1	0	2	3	3	11	С
23.	Станіслава Є.	1	1	1	0	0	0	3	Н
24.	Лілія З.	3	3	3	2	3	2	16	В
25.	Данік П.	2	0	0	1	1	1	5	Н
26.	Дарина В.	1	1	2	1	1	1	7	С
27.	Віра Н.	3	2	2	2	2	1	12	С
28.	Артем М.	3	2	1	1	1	1	9	С

Показники:

1. - розуміння дітьми змісту творів пейзажної лірики;
2. - вміння виокремлювати з тексту віршів виразники образності та розуміти їх значення;
3. - вміння використовувати виразники образності у бесіді за змістом поетичного твору пейзажної лірики;
4. - наявність у мовленні дітей немовних засобів виразності;
5. - уміння творчої імпровізації дітей у використанні виразників образності

у власних висловлюваннях;

6. - вміння використовувати образні вирази в розповідях за власними малюнками за мотивами творів пейзажної лірики.

Додаток Б

Мнемотаблиці, використані в ході педагогічного експерименту

Вірш Марії Познанської «Ромашка»			
На стрункій високій піжмі Біля річки на лузку. У хустинці-білосніжці. Стрів я квітоньку таку. Йсним оком жовтуватим Усміхалася мені. Я хотів її зірвати. А бджола сказала: Ні!	 На стрункій	 високій піжмі	 Біля річки
 на лузку.	 У хустинці-білосніжці	 Стрів	 я квітоньку таку.
 Йсним оком	 жовтуватим	 Усміхалася	 мені.
 Я	 хотів її зірвати.	 А бджола	 сказала: Ні!

Павло Тичина

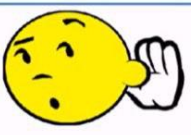
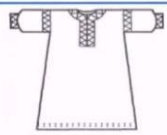
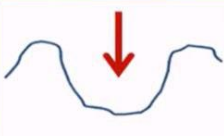
"А я у гай ходила"

А я у гай 	ходила 	по квітку ось яку!
А там, дерева – люлі, 	і все отак зозулі: 	ку-ку!

Я зайчика зустріла, 	дрімав він на горбку. 	Була б його спіймала,
зозуля ok	ізякала: 	ку-ку!

Вірш Тараса Шевченка «Зацвіла в долині червона калина»

 Зацвіла	 в долині	 червона	 калина,	 ніби засміялась
 дівчина-дитина.	 Любо, любо, стало	 пташечка	 зраділа	 і защебетала.
 Почула	 дівчина	 і в білій	 свитині	 з біленької
 хати	 вийшла	 погуляти	 у гай	 на долину

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ «БІЛІ МУХИ»

Білі мухи налетіли –
Все подвір'я стало біле.

Не злічити білих мух,
Що летять неначе пух.

Галю, Петрику, Кіндрате,
Голі ледарі, вам спати! -

І побігли до санчат
Галя, Петрик і Кіндрат.

Всі з гори летять щодуху,
Щоб піймати білу муху.

А санчата їм усім
Змайстрував старий Максим

Перші крапельки
весни *Г. Бойко*
Ще навколо біло-біло,
Та вже сонечко
пригріло.
І з-під стріхи: капу-
капу! —
Прямо пуцику на лапу.
Пуцик носа підставляє,
Пуцик хвостиком виляє:
Він радіє довгожданим
Першим крапелькам
весняним.

Вірш Івана Франка «Надійшла весна»

Надійшла весна прекрасна,

Многоцвітна, тепла, ясна

Наче дівчина в вінку.

Зацвіли луги, діброви

Повно гомону, розмови

І пісень в чагарнику.

В парках і садочках

К. Перелісна «Золота осінь»

На доріжки й трави

Падають листочки
Буро-золотаві.

Де не глянь — навколо
Килим кольористий,

Віти напівголі

Й небо синє, чисте.

Метушні немає,
Тиша й прохолода —

Осінь золотая
Тихо-ніжно ходить.

Вірш Дмитра Павличка «Осінь»

Небеса прозорі,
Мов глибінь ріки.

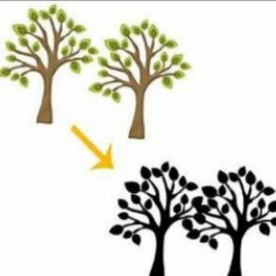
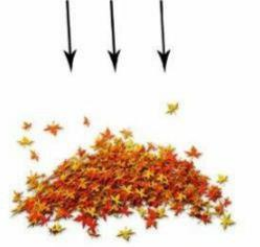
Падають, як зорі,
З явора листки.

А над полем нитка
Зажурилась кітка –
Чує сніг вона.

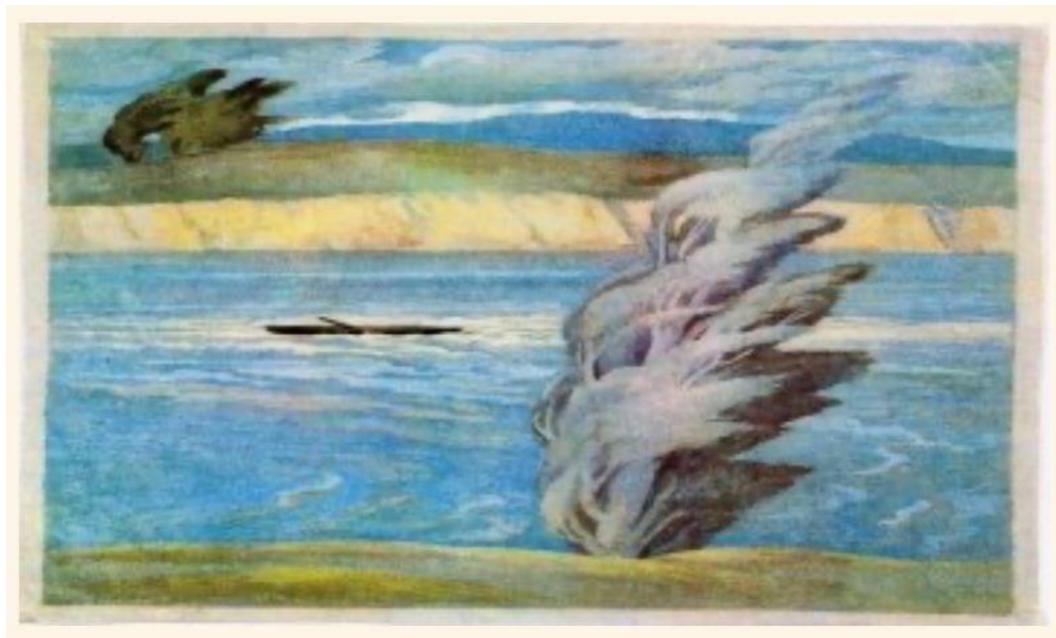
Йдуть дощі

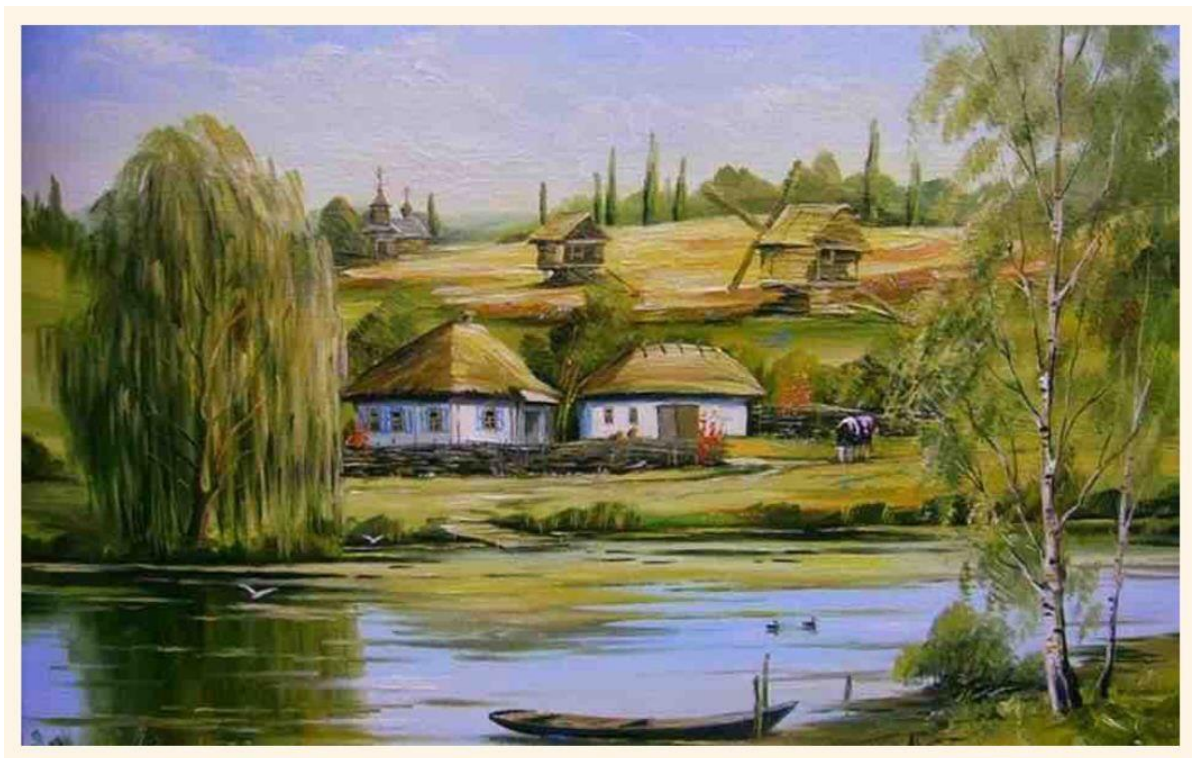
 <i>Йдуть, і йдуть, і йдуть дощі.</i>	 <i>Стали чорними кущі,</i>	 <i>І дерева чорні стали,</i>
 <i>Бо листочки всі опали.</i>	 <i>Тільки дуб стоїть у листі,</i>	 <i>І калинонька в намисті.</i>

М. Познанська

Додаток В

Художні ілюстрації до поетичних творів пейзажної лірики Тараса
Шевченка

Словники-мінімуми до поетичних творів пейзажної лірики

Словник до вірша Н. Забіли «Випав сніг»:

Виразники образності: епітети: *морозяним ранком; пухнастим та чистим блискучим сніжком; у білім убранні; страшні морози; весела зима*; метафори: *Все вкрилось пухнастим та чистим сніжком; мороз щипає щоки жартома; заснути й ожить навесні*; гіпербола: *щоб стрілою помчати!*; звороти: *Ставаймо на лижі, сідаймо в санчата, берімо коньки...; Хай щоки щипає мороз жартома!*. Образні вирази: *У білім убранні зелені ялини; Під сніг, як під ковдру, сховались рослини; Щоб взимку заснути й ожить навесні; Мороз щипає щоки жартома; Все вкрилось пухнастим та чистим блискучим сніжком; Хороша погода! Весела зима!*

Словник до вірша Н. Забіли «Осінь листя»

Виразники образності: епітети: *зелений ліс; пожовклі дерева; веселі танцюристи; червоні й золоті листочки*; метафори: *осінь повіяла холодом; ліс береться золотом; листя пісеньку співа*; порівняння: *Веселі танцюристи ми, кружляєм в висоті*; гіпербола: *веселі танцюристи*; звороти: *листки, листочки, листики*. Образні вирази: *ліс береться золотом; листя пісеньку співа; веселі танцюристи кружляють у висоті.*

Словник до вірша Н. Забіли «Весна»

Виразники образності: епітети: *паростки малі; молоде листя; блакитний простір; білі котики верба; зелена травиця*; метафори: *іде весна ланами, перелогами, лісами; лізуть паростки малі; зеленіє травиця; розквітають в луках квіти*;

Словник до вірша Н. Забіли «Ластівки»

Виразники образності: епітети: *весняне сонце; клопітливі ластівки; останній сніг; вранці-рано; м'яка глина; добре зіплене гніздечко; м'якесеньке*

кубельце; ненажери — просто страх; теплий край; холодна зима; весело — весна; метафори: пригріва весняне сонце; біжать струмки; метушаться ластівки; крильця — блим та блим; не марнують час; гніздечко зліплене з землі; роси заблищать, неначе сніг; весна прилетить разом із пташками; порівняння: роси заблищать, неначе сніг; весело й тепло, як весна; працюють безупинно, як люди (підтекстове порівняння працьовитості); алегорії: ластівки — уособлення працьовитості, сімейної злагоди, турботи про дітей; весна — символ нового життя, оновлення; осінь і зима — алегорії змін, плину часу; фразеологізми: не марнують час; раз у раз; холодно в гнізді; в теплий край полетять; гіперболи: ненажери — просто страх (перебільшення дитячого здивування голодом пташенят); цілий день все носитимуть комах. Образні вирази: пригріва весняне сонце; метушаться за віконцем ластівки; підлетіли — відлетіли; грудочки м'якої глини в дзьобах носять раз у раз; в нім лежатимуть яєчка у м'якесенькім кублі; мати навчить літати; заблищать роси, неначе сніг; прилетять пташки з-за моря.

Словник до вірша М. Рильського «Білі мухи налетіли, все подвір'я стало біле...»:

Виразники образності: епітети: *білі мухи; біле подвір'я; старий Максим*; метафори: *Білі мухи налетіли; Все подвір'я стало біле*; порівняння: *Що летять, неначе пух*; фразеологізм: *щодуху*; гіпербола: *Не злічити білих мух*; звороти: *Годі, ледарі, вам спати!; Щоб спіймати білу муху*. Образні вирази: *Білі мухи налетіли; Все подвір'я стало біле; Щоб спіймати білу муху*.

Словник до вірша М. Савки «Я і лис»

Виразники образності: епітети: *рудий ліс; зелене, таке все гарне, аж до сліз; свіжо; чобітки; усміхаючись (не хижо); щасливі діти*; метафори: *Ліс довкола був рудим; Нас обіймали трави й квіти; Нас огортав у сутінь ліс; Було так зелено і свіжо, як по народженні на світ*; порівняння: *Було так зелено і свіжо, як по народженні на світ*; алегорії: *Лис як друг і провідник; Лис,*

усміхаючись (не хижо); Лис постукав... понюшив носом, облизнувся; фразеологізми: не був би лисом; ходімо навпрошки; гіпербола: Таке все гарне, аж до сліз; звороти: Ну от, я повернувся; Взуй чобітки, бо в лісі трави надвечір сиві від роси; І я залишила всі справи й пішла із лисом у ліси. Образні вирази: Ліс довкола був рудим; Нас обіймали трави й квіти; Нас огортав у сутінь ліс; Було так зелено і свіжо, як по народженні на світ; Лис, усміхаючись (не хижо), ступав за мною слід у слід.

Словник до вірша М. Савки «Весна»

Виразники образності: епітети: пташка маленька; яйце золоте; пухкий коровай; тепле зерно; зелена земля; квітуча рілля; метафори: пташка у раю гніздечко мостила; яєчко вронила — котиться небом; земля вбирається в трави й квіти; рілля збагатиться зерном; яйце світить-золотиться; хліб заколоситься; порівняння: (непрямі, приховані) — яйце, що котиться небом, наче сонце; земля вбирається як дівчина у святкове вбрання (у підтексті); фразеологізми: В трави і квіти вбереться; хліб заколоситься; котиться небом; світить-золотиться (поетичні фразеологічні зрощення); гіперболи: все зацвіте (перебільшення масштабності весняного пробудження); земля вбереться вся у трави й квіти. Образні вирази: пташка у раю гніздечко мостила; яєчко котиться небом; земля вбирається у трави і квіти; рілля збагатиться зерном; яйце світить-золотиться; хліб заколоситься; пташки сідають на пухкий коровай.

Словник до вірша Т. Шевченко «Зацвіла в долині червона калина»

Виразники образності: епітети: Червона калина; Дівчина-дитина; білій свитині; біленька хата; зелений гай; Козак молоденький; Любо стало; Рай у серці; метафори: зацвіла калина — як пробудження природи й життя; калина «засміялась» — оживлення природи, уособлення радості; рай у серце лізе — щастя, що проникає в душу людини; пташечка зраділа й защебетала — природа відгукується на весну й кохання; порівняння: червона калина — ніби

засміялась дівчина-дитина; як діточок двоє — порівняння закоханих із дітьми (передає чистоту, наївність почуттів); фразеологізми: сказав би я правду; що з неї буде; рай у серце лізе (авторська поетична фразеологізація). Образні вирази: зацвіла в долині червона калина; ніби засміялась дівчина-дитина; пташечка зраділа і защебетала; дівчина вийшла в білій свитині з біленької хати; козак молоденький цілує, вітає; під тую калину прийшли, посідали і поцілувались; рай у серце лізе — а ми в церкву лізем заплющивши очі.

Словник до вірша Т. Шевченко «Встала весна»

Виразники образності: епітети: чорна земля; сонна земля; убрана весною; весняна земля; барвистий ряст; зелений барвінок; метафори: встала весна — уособлення пробудження природи; чорну землю сонну розбудила — земля оживає, як людина після сну; уквітчала рястом, укрила барвінком — весна «одягає» землю, прикрашає її; жайворонок і соловейко «зустрічають» землю — природа спілкується, живе єдиним ритмом; порівняння: (приховані, імпліцитні) — земля прокидається, як людина від сну; весна як мати, що прикрашає свою дитину (у підтексті); гіперболи: вся земля уквітчана, укрита барвінком (перебільшення масштабності весняного оновлення); фразеологізми: сонну розбудила (поетичне зрощення — уособлення пробудження природи); уквітчала землю; убрана весною (авторські стійкі образні сполуки). Образні вирази: встала весна — чорну землю сонну розбудила; уквітчала її рястом, барвінком укрила; жайворонок у полі, соловейко в гаї; землю, убрану весною, вранці зустрічає.

Словник до вірша Д. Павличко «Дядько Дощ»

Виразники образності: епітети: неба велетень; сивувата шапка; червоний шлик; довжелезні срібні вуса; руса пишениця; лютий вітер; метафори: дядько Дощ стоїть над лісом — уособлення дощу як живої істоти; дощ сміється, дудонить — природа «розмовляє»; вітер розвіває вуса — уособлення руху стихії; пишениця тремтить, трава втікає — оживлення природи через рух і страх;

порівняння: *сміється, мов залізом дудонить*; *одягнувся, мов на свята* (порівняння урочистого вигляду грози); гіперболи: *неба велетень* — *перебільшення величі дощу*; *довжелезні срібні вуса* — гіпербола, що підкреслює масштаб явища; фразеологізми: *одягнувся, мов на свята*; *стоїть над лісом* (стійкі поетичні вирази). Образні вирази: *дядько Дош стоїть над лісом, неба велетень*; *сміється, мов залізом дудонить*: «Га-га!»; *одягнувся, мов на свята*; *тучі — шапка сивувата, блискавки — червоний шлик*; *довжелезні срібні вуса вітер розвіває*; *тремтить пшениця руса, трава втікає за горб*.

Словник до вірша П. Тичини «А я у гай ходила»

Виразники образності: епітети: *дрімав на горбку*; *зелений гай* (у підтексті); квітка — “*ось яку*” (емоційно забарвлений епітет); *зозуля* — *лісова, голосна* (у підтексті); метафори: *дерева* — *люлі* (уособлення природи, що ніби заснула, навіює спокій); *зозуля кує* — *передає голос природи, живе у спілкуванні з людиною*; ай “*спить*” і “*чує*” — *оживлення природи*; порівняння: (*приховані*) — *дрімав, як дитина на горбку* (*натяк у строфі*); *дерева* — *ніби колишуться, як у колисці*; гіперболи: *зозуля “ізлякала”* — *перебільшення дитячого враження, страху*; усе навколо “*спить*” — *підсилення тиші й гармонії*; фразеологізми: *ходила у гай*; *спіймала б* (розмовна форма, стійкий зворот); *по квітку ось яку* (емоційний фразеологізм). Образні вирази: *а я у гай ходила по квітку ось яку*; *а там дерева* — *люлі*; *і все отак зозулі: ку-ку*; *зайчика зустріла, дрімав він на горбку*;

<i>зозуля</i>	<i>ізлякала:</i>	<i>ку-ку.</i>
---------------	------------------	---------------

Словник до вірша А. Камінчука «Листопад»

Виразники образності: епітети: *холодно землі; сухий покiс; спохмурнiла рiчка; змовклий гай; змовклий лiс; бiлий снiг (у пiдтекстi); сумний листопад (у пiдтекстi);* метафори: *листя падає — нiби прощається з деревом; землi холодно — уособлення природи, що вiдчуває змiну пори року; рiчка спохмурнiла — надiлення природного явища людськими емоцiями; гай i лiс змовкли — природа “замовкає” перед зимою; снiг “захурделить” — оживлення стихiї, що набирає*

руху; порівняння: (приховані, підтекстові) — земля стає холодною, як людина, що змерзла; річка спохмурніла, наче засумувала; гіперболи: дуже скоро захурделить сніг — перебільшення швидкості й неминучості зимових змін; фразеологізми: летять над садом журавлі; дуже скоро (розмовна фраза); ген за косогором (стійкий поетичний вислів). Образні вирази: листя пада, пада; холодно землі; вже летять над садом журавлі; спохмурніла річка; змовкли гай і ліс; ген за косогором бовваніє стіг; скоро, дуже скоро захурделить сніг.

Словник до вірша Л. Костенко «Осінні хмари, сірі, як слони»

Виразники образності: епітети: *осінні хмари; великі хмари; холодом нагусли; червоне листя; дикий гусак (у множині — дикі гуси);* метафори: *хмари холодом нагусли — природа уособлюється, немов жива істота, що “наситилась” холодом; листя падає — символ в’янення, плину часу; поет “передає привіт слонам” — поетична фантазія, образна гра, що створює м’яку іронію та дитячу безпосередність; порівняння: осінні хмари сірі, як слони — порівняння за кольором і масивністю, що додає образу гумору й тепла; гіперболи: великі хмари — перебільшення розміру для підсилення величності й ваговитості неба; фразеологізми: передати привіт (стійкий вислів, ужитий у переносному, поетичному сенсі). Образні вирази: великі хмари холодом нагусли; червоне листя падає в гаю; летять у вирій дуже дику гуси; а я слонам привіт передаю.*

Словник до вірша П. Воронько «Зелене місто»

Виразники образності: епітети: *зелене місто; щасливі діти; радісні діти; поволі зростають тополі; квіткова площа; шумлива ліщина; квітуча Батьківщина;* метафори: *місто — зелене (уособлення живої природи серед міського простору); дерева зростатимуть з нами — природа розвивається разом із людьми; гілки задзвенять над містом — уособлення звуків і життя природи; Батьківщина цвіте й розцвітає — метафора розквіту країни, духовного піднесення; порівняння: (приховане) — діти й дерева ростуть разом,*

наче друзі; Батьківщина як сад, що квітне й розвивається (у підтексті); гіперболи: задзвенять над містом гілками (перебільшення звуків природи); цвіте — розцвіта Батьківщина (поетичне підсилення образу розквіту); фразеологізми: посадим липи та клени; хай цвіте — розцвіта; шумить за містом ліщина (поетичні фразеологічні сполуки). Образні вирази: посадим липи та клени — буде місто зелене; в полі тополі — хай зростають поволі; обсадим школу бузками, обів'єм площі квітками; дерева зростатимуть з нами, задзвенять над містом гілками; хай шумить ліщина, хай цвіте Батьківщина!

Додаток Д

Протокол обстеження дітей результатів контрольного експерименту з визначенням рівнів розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку на контрольному етапі в контрольній та експериментальній групах

Контрольна група									
№	Ім'я, по батькові	Показники						Загальна кількість балів	Рівні
		1	2	3	4	5	6		
1.	Анастасія С.	2	2	1	3	3	3	14	В
2.	Роман Р.	3	2	2	2	1	3	13	В
3.	Марія О.	1	1	2	3	1	2	10	С

4.	Софія П.	2	2	3	3	3	3	16	В
5.	Данило П.	1	2	1	2	2	2	10	С
6.	Максим І.	2	1	1	1	2	2	9	С
7.	Іван П.	2	2	1	3	3	2	13	В
8.	Катерина С.	1	1	2	0	1	3	8	С
9.	Олександра П.	2	1	1	2	3	1	10	С
10.	Сергій І.	0	0	1	1	1	1	4	Н
11.	Юрій С.	1	1	1	1	1	2	7	С
12.	Аліна В.	2	3	2	3	3	2	15	В
13.	Дарина Д.	3	1	1	2	2	2	11	С
14.	Віктор Ж.	1	2	1	1	2	1	8	С
15.	Злата Ю.	2	1	2	3	1	2	11	С
16.	Валерія В.	3	3	1	2	2	3	14	В
17.	Олександр О.	0	1	2	1	3	1	8	С
18.	Уляна Д.	1	1	0	0	2	1	5	Н
19.	Єва Д.	2	3	1	1	2	3	12	С
20.	Давід В.	1	1	1	1	0	0	4	Н
21.	Герман С.	0	2	2	1	0	1	6	Н
22.	Матвій М.	3	3	3	2	3	3	17	В
23.	Ліна А.	1	1	2	2	1	3	10	С
24.	Ірина Р.	3	3	3	3	3	3	18	В
25.	Олівія Б.	2	2	0	3	1	2	10	С
26.	Михайло К.	3	0	1	2	1	1	8	С
Експериментальна група									
1.	Тетяна Д.	3	3	2	2	1	2	13	В
2.	Денис О.	1	1	2	3	2	1	10	С
3.	Василь В.	1	1	1	1	1	1	6	Н
4.	Андрій О.	3	3	3	3	3	3	18	В
5.	Дмитро С.	2	2	2	3	2	3	14	В

6.	Євген Л.	2	1	1	2	3	2	11	С
7.	Валерія Ш.	2	1	3	3	2	2	13	В
8.	Юлія П.	3	3	3	3	3	3	18	В
9.	Людмила М.	2	2	3	3	3	1	14	В
10.	Марина В.	1	1	2	1	3	2	10	С
11.	Роман П.	3	2	1	1	0	3	10	С
12.	Тарас Ф.	0	1	0	0	3	1	5	Н
13.	Інна Ю.	1	2	2	3	3	2	13	В
14.	Костя Л.	3	3	3	2	2	3	16	В
15.	Ніна А.	1	1	3	3	3	1	12	С
16.	Тіхон Т.	3	3	2	1	2	1	12	С
17.	Євген Л.	2	3	3	1	3	3	15	В
18.	Софія А.	3	3	1	2	1	1	11	С
19.	Олівія М.	2	2	3	2	1	2	12	С
20.	Захар Х.	3	2	1	1	3	3	13	В
21.	Руслана Ц.	2	1	0	0	1	2	6	Н
22.	Катерина Г.	2	2	2	2	3	3	14	В
23.	Станіслава Є.	1	2	2	1	3	2	11	С
24.	Лілія З.	3	3	3	2	3	2	16	В
25.	Данік П.	2	0	0	1	1	1	5	Н
26.	Дарина В.	1	1	3	3	3	2	13	В
27.	Віра Н.	2	1	3	2	3	3	14	В
28.	Артем М.	3	2	2	1	2	3	13	В

Показники:

1. - розуміння дітьми змісту творів пейзажної лірики;
2. - вміння виокремлювати з тексту віршів виразники образності та розуміти їх значення;
3. - вміння використовувати виразники образності у бесіді за змістом

поетичного твору пейзажної лірики;

4. - наявність у мовленні дітей немовних засобів виразності;

5. - уміння творчої імпровізації дітей у використанні виразників образності у власних висловлюваннях;

6. - вміння використовувати образні вирази в розповідях за власними малюнками за мотивами творів пейзажної лірики.